

1.BÖLÜM

1- TOPLUM TEORİSİ VE POLİTİK SOSYOLOJİ

- Politik sosyoloji devlet-toplum ilişkisini inceleyen bir disiplindir. Bu tanımdan hareketle yapılan çözümlemeler, toplumu ve devleti birbirinden ilintisiz 2 ayrı dünya olarak algılar ve bir toplum teorisi içine oturtulmamış çözümleme doğar. Böyle bir kavrayışın "**özcü**" (**essentialist**), hatta "**indirgemeci**" (**reductionist**) bir çıkarımı söz konusu olabilir. Bu kitaptaki çözümlemeler "**pragmatizm**" doğrultusundadır: Toplumsal/politik hakikatin verili değil, keşfedilebilir olduğunu savunan bir anlayış...
- O hakikat toplum-birey temelinde ortaya çıkmasından ziyade, toplum-"**zihinsel algı**"* diyalektiğinden ortaya çıkmıştır. Bu yüzden politik sosyoloji **Melanie Klein'in Nesne ilişkileri** teorisine dayanacaktır. Politik sosyoloji bu "**eklektiktir**". Bu tutum bizim, tanımlanmış, verili bir "disiplin"in dar sınırlarına mahkûm olmamızı engeller.
- O hâlde, bizim politik sosyolojimizin "**kavram avadanlığında (onarım kutusu)**"* çeşitli sosyolojiler, psikolojiler ve diğer düşünme faaliyetleri vardır ve her biri belirli sorunları çözmek üzere avandanlıktan çıkarılmayı bekler.
- **Giddens'a** göre "**sosyal teori**", tüm sosyal bilimlerin ilgi alanına girebilecek sorunlardır. Bu sorunlar da insan eyleminin mahiyetine ve eylemde bulunan benliğe, etkileşimin kuramlarla olan ilişkisinin nasıl kavramlaştırılacağına dair sosyal çözümlemenin pratik düz anlamlarını ortaya çıkaran sorunlardır. **Sosyoloji**, insan toplumlarının bir bütün olarak incelenmesinin özgül bir dalı değil, münhasıran ileri veya modern toplumlar üzerine yoğunlaşmış bir dalıdır.
- **Giddens**, sosyal teorinin ve sosyolojinin temel ilgi alanlarının aynı olduğunu söyler. Yani her ikisi de toplumsal hayatın somut süreçlerini aydınlatmakla ilgilenir. Giddens'a göre toplumsal hayatın temel süreçlerini "**aydınlatma**" girişimi "**sosyal teori**"; "**modern**" toplumların toplumsal hayatının temel süreçlerini aydınlatma işlevi ise "**sosyoloji**" dir. Bu yapay bir ayırmadır. Giddens'ın ayırımının yapaylığı kendi açıklamalarında da vardır: "**Teori**"ye verilen anlamın, "genellemelere varan **tümdengelimci açıklamalar**" olduğunu söyleyen Giddens, bunun yanlış olduğuna ve bu yanlış ölçüt alındığında günümüzde hiçbir sosyal teoriye rastlanamayacağını söyler.
- Sosyal bilimlerdeki açıklamaların "**bağlam bağımlı**" olduğunu göz önüne alarak sorunları böyle bir açıklama türünün aydınlatacağını söyler ve sanki "**teori**" oluşturma kaçınılmaz olarak buradan geçtiğini ima eder.
- Giddens'ın yaptığı bir başka öneri, "teori"yi yok sayan bir tutumu temsil eder gibidir. Ona göre, Sosyal teoriyle ilgilenenlerin, **bilgi teorisi (epistemoloji)** ile uğraşacaklarına insan eylemi, toplumsal yeniden üretim ve toplumsal dönüşüm kavramlarıyla ilgilenmeleri daha doğrudur. Bilgi teorisi, "Neyi, nasıl biliriz?" sorusunun cevabıdır. **Giddens da, "sosyoloji teorisi" terimini kullanarak, bunun istenirse sosyal teorinin bir dalı olarak kabul edilebileceğine, buna rağmen "sosyoloji teorisi"nin tamamen ayrı bir kimlik taşıyamayacağına işaret eder.** Yani sosyal teori-sosyoloji diye yaptığı ayırımın bir anlamda yapay olduğunu itiraf eder.
- Benzer bir problem politikbilim ve politik sosyoloji arasında da vardır. Politik sosyolojinin ve politikbilimin aynı inceleme nesnesi (politika) üzerine eğilmeleri sadece 2 disiplin arasındaki sınırı muğlak hâle getirmez, kapsamalarını da aynı kılar. Bu durumun en önemli sebebi, politik sosyolojinin çıkış noktası itibarıyla sosyolojinin bir dalı olduğu kadar; bugün sosyoloji gibi genel bir sosyal bilim hâline gelmiş olan çağdaş politikbilimin de bir ögesi sayılmasıdır. **S. Rokkan**, politik sosyoloji için, kimliği açık ve seçik olmayan melez bir disiplin, bunun bir zaaf olduğunu, ama güçlülüğünün ve yeniliğinin de buradan kaynaklandığını söyler.
- Bazı sosyal bilimciler, incelenen olgunun bağımsız veya bağımlı değişken olmasına göre 2 disiplin arasına bir sınır çizgisinin çekilebileceğini söylerler. Buna göre, **sosyolog için bağımlı değişken politik yapı, politikbilimci içinse sosyal yapıdır.** Genel sosyoloji sosyal-yapısal durumları; politikbilim de politik-yapısal durumları bağımsız değişkenler olarak kabul eden disiplinlerdir. **M. Duverger'e göre [Politikbilim], politik olayların hukuksal kurumlar, tarih, insan coğrafyası, iktisat, demografi, vb. gibi açılardan, doğrudan sosyolojik bir açıdan ele alındığı geniş bir bilimsel yaklaşımı benimser. [Politik Sosyoloji] aksine, bu son yaklaşımı benimser."** 2 disiplin arasında sınır çekmeye ilişkin en önemli açıklamalardan birisi **R.G. Braungart'a** aittir. **Braungart, politik sosyolojiyi "politik toplum"u anlama ve açıklama girişimi olarak niteleyerek, toplum ve politika arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak tanımlar.** Yazara göre, politik sosyolojinin ilgi alanına giren 3 analitik konu şudur:

1. Politikanın toplumsal kökenleri. 2. Politikanın yapısı veya politik süreç 3. Politikanın toplum ve kültüre olan etkileri.

- **Braungart**, politik sosyolojinin kavramsal kapsamını, toplum ve politika etkileşimini oluşturan nedenler açısından modelleştirerek açıklamaya girişir.
- **Model 1:** Toplum ve politika arasındaki basit etkileşim sistemine dayanır. Formülü: S (Toplum) → P (Politika)
- **Model 2:** 2 değişkenli nedensel etkileşimleri esas alır. (S→P), (P→P), (P→S).

- **Model 3:** Ardışık çok değişkenli ilişki üzerinedir. ($S \rightarrow P \rightarrow S$).
- Yazar, bu 3 modeli ilgilendikleri konuların odak noktaları açısından adlandırır. Buna göre: **Model 1, "politikanın toplumsal kökleri"** ne; Model 2, **"politikanın politik yapısı"** na; Model 3, **"politikanın topluma olan etkileri"** ne tekabül eder.
- **"Politikanın Toplumsal Kökleri"** ($S \rightarrow P$), Braungart'a göre, politik sosyoloji alanında hâlâ en popüler yaklaşımdır ve toplumsal yapının iktidar organizasyonu ve dağılımını nasıl etkilediğini araştırır. İnceleme alanları şunlardır: **"Topluluk İktidarı"**, **"Toplumsal Yapının Politikaya Etkisi"** (Politik Katılmanın Mevcut Toplumsal Temelleri: Politik Davranışın Toplumsal ve Psikolojik Boyutları), **"Toplumsal ve Politik Değişmenin Kaynakları"**.
- **"Politikanın Politik Yapısı"** ($P \rightarrow P$), iktidarın politik kaynaklarıyla ilgilenen bir yaklaşımdır: Politik alanda yürütme, yasama ve yargı erklerinin iktidarın yapısını, oluşumunu ve dağılımını ne şekilde etkilediğini ele alır. "Politik Seçkinler ve Politik Sistemler", "Politik Gelişme", "Politik Sistem Tipleri" bu yaklaşımın inceleme alanıdır.
- **"Politikanın Topluma Etkileri"** ($P \rightarrow S$) yaklaşımı, hangi yönlerden politikanın toplumu etkilediği üzerinde yoğunlaşır. Bu yaklaşımın en çok uygulandığı alanlar, **"Politik Ekonomi"**, **"Kamu-Politika Değerlendirmesi"** ve **"Politika Analizi"**dir. Bu 3 yaklaşımı esas almakla beraber, Braungart, özünde toplum ve politika arasındaki döngüsel bir modelden yana çıkar ve şöyle der: "Politik Sosyoloji paradigmasında esas olan toplumsal etkenlerin politik süreçleri ve politikaları, etkilemeleri, bunların da sonra dönüp toplumu etkilemeleridir." Bu şu şekilde formüle edilir; ($S \rightarrow P \rightarrow S$).
- Braungart'ın politik sosyoloji anlayışı, sadece toplumdan politikaya yönelen bir etkiden söz etmez, politikanın politikası ara değişkeniyle politikadan topluma yansıyan etkiler üzerine eğilme gereğini de vurgular. Aynı nokta üzerinde, 1969'da yazdığı bir makalede G. Sartori de durmuştur.
- Sartori, politikanın sosyolojisinden farklı olarak **politik sosyoloji** denen yeni bir paradigmadan söz etmiş ve bunun **toplumbilimselle politikbilimsel** alanlar arasındaki noktaları birleştiren bir disiplin olduğunu belirtmiştir. Ama Sartori, bu yeni paradigmanın disiplinlerarası işbirliği açısından geleceğe yönelik bir amacı simgelediğini anımsatarak, şöyle demiştir: "Bugün, gerçekte olan, politik sosyoloji dediğimiz girişim, politika biliminin yadsınması şeklindeki politikanın sosyolojisinden başka bir şey değildir. Eğer disiplinlerarası başarılarla ilgileniyorsak, politik sosyolojinin bir alt alanı olduğuna dair görüşü silmeliyiz ve politik sosyolojiyi politikanın sosyolojisinden ayrı tutmalıyız."
- Politik sosyoloji, politikbilimden pekçok noktada ayrılır, günümüzde sosyal bilimler arasında ortaya çıkan işbirliği çerçevesinde **"politika sosyolojisi"** de kimliğini değiştirir. Henüz tam anlamıyla yerleşmiş sayılmamakla beraber, bu yeni kimliği politik sosyoloji temsil eder. Sartori'nin belirttiği gibi, "Eğer politikanın sosyolojisi, politik davranışların politik olmayan (sosyal) nedenlerine eğiliyorsa, politik sosyoloji aynı davranışların politik olan nedenlerini de kapsamak zorundadır. Gerçek bir politik sosyoloji, disiplinlerarası her bir parçanın verilerini değişkenler şeklinde tekrar ele alan, genişletilmiş modellerle disiplinlerarası duvarları çaprazlamasına kesecek şekilde araştırma yapan bir disiplin olacaktır.
- Bu şekilde bir kavrayış, politik sosyolojiyi politikanın teorisini yapma veya bir nevi politik teori olma yükümlülüğüyle karşı karşıya bırakır. **Arnold Brecht'in** "bazı şeyleri açıklama" anlamında tanımladığı bir teoriden söz ettiğimiz sürece, politik sosyolojinin de gündelik hayat içinde vuku bulan **"apolitik eylemi"** ve bu eylemi güdüleyen politik-yapısal etkenleri açıklayıcı teorik bir değeri vardır. Politikanın toplumun kuruluşunda ve devam etmesindeki belirleyici yanı, politik sosyolojinin **"bazi"** açıklamalardan **"genel"** açıklamalara sıçrama zorunluluğunu, son tahlilde onun ister istemez felsefi bir temele dayanmasını gündeme getirir. Politik sosyoloji gerçekten **"melez"** bir araştırma ve açıklama projesidir. Sartori'nin tanımladığı anlamda bir politik sosyolojinin disiplinlerarası duvarları çaprazlamasına kesme imkânı ve gücü, onun hem mikro hem makro düzeylerde bir açıklama projesi mahiyetini gösterme yeteneğiyle doğru orantılıdır.

2-SOSYOLOJİK PARADIGMA

- Politik sosyoloji, yeni bir paradigma olarak politika olgusunu toplumsal gerçeğin bütünlüğü içinde kavrarken üç boyutlu bir özellik içerir. **1. Politikanın toplumsal kökenlerini** **2. Politikanın politik yapısını**, **3. Politikanın topluma olan etkilerini** döngüsel olarak irdeleyerek, politika olgusunu bölünmez olan toplumsal gerçeğin bütünlüğü içinde irdeler. Politika bilimiyle politik sosyoloji arasındaki fark da bu üç noktada aranabilir.
- **"Politika bilimi"** adı altında şimdiye kadar yapılan çalışmalar, daha çok politik sosyoloji paradigmasının **"politikanın politik yapısı"** boyutuna tekabül eder, politikayı sadece bundan ibaret sayar. Bu, politikanın **"politikbilimsel"** olarak incelenmesidir. Ama politikayı sosyolojik olarak incelemek istiyorsak ve bu incelemeyi yaparken indirgemecilik tuzağına düşmek istemiyorsak, incelememiz "politik sosyoloji" olarak adlandırdığımız 3

boyutlu bir paradigma olmak zorundadır. **Politika bilimi**, politika olgusunu çeşitli yönleriyle çözümleyen farklı disiplinleri çevreleyen sosyoloji gibi genel bir adlandırmadır. Bu genel adlandırma farklı yöntemsel anlayışları ve paradigmaları içerir. Politikayı nasıl ki sosyolojik olarak inceleyebiliyorsak, ekonomik ve antropolojik olarak da inceleyebiliriz. Bunların hepsi de politika bilimi incelemeleri olup, farklı paradigmaları içerir. Politik sosyoloji, politika bilimi yerine ikame edilen bir disiplinden çok, genel bir disiplin altında yer alan yeni bir paradigmadır.

- Paradigma, **Thomas. S. Kuhn'un** sosyal bilimlere kazandırmış olduğu bir kavramdır. Paradigma dünyaya bakma tarzını, buna dayanarak ne tür bir bilimsel incelemenin yapılacağını ve hangi tür tercihin kabul edileceğini bilmeyi ifade eder.
- Paradigmanın sosyolojik olması ne demektir? "Sosyolojik" olmak, "ilk ve her şeyden önce", sosyolojik soru sormaktır. Bu soru, önce, insan eyleminin genel kabul gören ve resmen tanımlanmış olan amaçlarının arkasında yatana bakmayı zorunlu kılar. Bunu yaparken de insanî olayların farklı anlam düzeylerine sahip olduklarını ve onların bazılarının günlük hayatın bilincinden gizlenmiş olduklarını kabul ediyoruz. Sosyolojik bakış, sosyal yapıların, ilişkilerin dış yüzüne değil, bu yüzün ardında yatan belirleyicilerine eğilmektir. Bu bakımdan, sosyoloğun ilgilendiği problem, diğerlerinin problem dediği şey olmayabilir. Çünkü sosyolojik problem, özünde sosyal etkileşim bakımından ne olup bittiğine bakmaktır. **Sosyolojik problem**, otoritelerin veya diğer resmî görevlilerin bakışına göre yanlış olan veya problem olan şey değildir. **Suç yerine kanun, boşanma yerine evlilik, ırk ayrımı yerine ırklara dayanan katmanlaşma, ihtilâl yerine hükümet sosyolojik problem olabilir.** Politikanın sosyolojik incelemesi, politik yapıların, ilişkilerin veya daha politik etkileşimin ardında yatan etkenlere bakmaktır. Söz konusu etkenlere bakışımız, **3 boyutlu ve döngüsel olmak zorundadır.**
- Sadece görünenin altında yatan görünmeyen etkenlere (politikanın toplumsal kökleri) bakılmamalıdır. Görüneni de (politikanın politik kökleri) ve bu 2 arasındaki etkileşim de dikkate alınmalıdır. Çünkü temel varsayımımız, toplumsal gerçekliğin bölünmez bir bütün olduğu ve politikanın bu bütün içinde yer aldığıdır.
- Politik sosyolojinin öne çıkan bir başka özelliği onun disiplinlerarası entelektüel bir faaliyet olmasıdır.

3- EPISTEMOLOJİK ARKAPLAN: SEMBOLİK TOPLUM KAVRAMLAŞTIRMASI

- Sosyal ve politik düşünce tarihinde toplum kavramlaştırmaları 2 temel kategoriye ayrılabilir: **1. Doğal toplum kavramlaştırması, 2. Sembolik toplum kavramlaştırması.**
- Doğal toplum kavramlaştırması, toplumsal hayatın dayandığı ilişkiler ağının, doğal dürtü ve zorunluluklar üzerine inşa olduğunu ileri sürer; toplumsal hayatın içerdiği düşün, değer ve anlam sistemlerini pratik neden ve etkinliklerin bir türevi olarak çözümler. Toplum, pratik ilişkilerin bir yansıması veya tasarımıdır. Doğal toplum kavramlaştırması pozitivist sosyal bilim anlayışının bir ürünüdür.
- Sembolik toplum kavramlaştırmasında, toplumsal hayatı oluşturan ilişkiler ağı sembolik nitelik taşır ve toplum üyelerinin eylemleri ancak sembolik bir bütünlük içinde yer aldığı zaman anlam kazanır. Toplum üyelerinin eylemi, sembolik bir temellendirmeye tâbi olduğu zaman eylem niteliğine bürünür. Bu kavramlaştırmaya göre, toplumsal hayat sembolik olarak kurulmuştur. Sembolik toplum kavramlaştırması **yorumsamacı/hermenötik** sosyal bilim anlayışına dayanır.
- Sembolik toplum kavramlaştırması, toplumsal varlığı olan (**being**) değil, oluşturan olarak gören ve önemli olanın **biçim (form)** olduğunu vurgulayan bir teorik anlayışa dayanır. Bu açıdan, gerek fiziksel doğanın gerek insan doğasının sosyal hayata yansıyan etkileri, olduğu gibi hissedilir. Oluşturduğu biçimin dışında, doğanın anlamsız olduğu ve doğanın ancak sembolik bir sistem içinde yoğrulduğu zaman bir anlama kavuşacağı ileri sürülebilir. Bu sebeple, "gerçek" ve "bilgi" farklı ve ayrı dünyalardır. Bu noktada epistemolojik olarak ortaya çıkan şudur: Doğal dünyanın aksine, toplumsal ilişkilerin yapısı ve sosyal olayların anlamı, bilim adamının teorisinin fonksiyonu değildir. Sosyal bilimcinin karşı karşıya olduğu birincil düzen değil, ikincil düzen gerçekliktir. Bu, öznel arası paylaşılmış sembollere dayanan mantıksal olarak düzenlenmiş bir dünyadır. Bu bakımdan, sembollerin aydınlatılması açıklamanın özüdür, günlük hayatın sembolik dünyası, sosyal bilim incelemesinin temelidir. O hâlde, sosyal bilimde teorisinin/paradigmanın esas amacı, bir sosyal bağlamdaki sembolik dönüşüm ve gerçekliğin kurgulanmasının niteliğini belirler. Bu tür bir sosyal gerçeklik ve bilim anlayışı, fenomenolojik olarak adlandırdığımız ölçüde insanın aktör olduğu önermesinden hareket eder, yani insanın sosyal gerçeklik karşısında seyirci olduğunu kabul etmez. Bununla bağlantılı bir başka önerme, bir proje sahibi olarak insanın eyleminin, önceden düşünülmüş olan bir plana dayandığıdır. Bu açıdan, insan aktör olarak önceden verili ve organize bir günlük hayatın (**life world**) içinde hareket eder. Öğrendiği dil, edindiği kültür ve içinde yaşadığı sosyal yapılar, onun bu günlük hayatı yorumlamasına ve buna dayanarak eylemde bulunmasına yarayacak tanımların ve tiplerin stoğunu oluşturur. Günlük hayatın sadece önceden yapılanmış olmayıp, bu dünyanın içerdiği

ögelerin anlamlarının da önceden verili olduğu önemli bir noktadır. Bu anlamlar, sembolik olarak belirlenir. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumu karmaşık ve anlaşılması zor bulduklarından, olguları daha basite indirgeme zorunluluğu duyarlar. Toplum da kendilerine hazır bir semboller dizisi vererek bu zorlukları aşmada yardımcı olur.

- **Ş. Mardin'e** göre, "Toplum hayatının sembolik içeriğini destekleyen yönü, insanın doğal olarak içinde yaşadığı nesnelerin özelliklerine bağlanması, soyutlamaları bile somut örneklerle göre yapmasıdır. Örneğin, devlet soyut bir kavramdır fakat jandarma veya polis devleti sembolleştirir, dolayısıyla somut hâle getirir."
- "Semboller zihni kurgulardır. İnsanlara anlamlandırma araçları sağlarlar. Bunu yaparken de, kendileri için topluluğun sahip olduğu özel anlamları ifade etmenin yollarını da belirlerler." Günlük hayat anlamlı nesnelerin ve ilişkilerin bir dünyasıdır. Anlamlar, bu dünyada olduğu gibi yaşanır. Bu, bizim dünyayı algılamamızdır. Yalnız, algılama duygular aracılığı ile alınan şeylerle sınırlı değildir; algılayan, algıladığını aynı zamanda anlamlandırır. Sosyal eylem, aslında anlam içermez; eyleme ilişkin yapılan "yorumlara" dayanır ve anlamların etkileşimini içerir. Bu doğruysa, farklı kişilerin aynı fenomeni farklı yorumlayacakları da ileri sürülebilir. Aynı fenomenin farklı yorumlanması, esasen yorumda bulunan insan failinin "zihinsel algı" durumunun neden olduğu bir sonuçtur.
- Bu sebeple, öncelikle söz konusu zihinsel algının mahiyeti üzerine eğilmek gerekir. Burada hareket noktamız, toplumun sembolik olarak inşasının zihinsel algıdan (**psişe**) hareketle olması; bu inşa sürecinin bireyleri yaratması, daha sonra bireylerin toplumu inşa etmesidir.
- Bu anlamda toplum, **Castoriadis'in** belirttiği gibi, ne bir nesne, ne bir özne, ne bir fikirdir; ne de bütün bunların bir koleksiyonu veya sistemidir. Temel mesele, toplumun zihinsel algıdan hareketle sembolik bir inşa olarak nasıl meydana çıktığıdır.

4-TOPLUM-ZİHİNSEL ALGI DİYALEKTİĞİ

- **Sigmund Freud'un**, "Sosyoloji, uygulamalı psikolojiden başka bir şey değildir?" saptamasından yola çıkarsak, toplum ve zihinsel algının diyalektik bir yapılanma içinde etkileştiklerini varsayabiliriz. Bu kavrayış içinde, yani Sosyal (Toplum) -> Zihinsel Algı (Bilinç, Bilinçdışı Zihinsel Yaşantı) -> Sosyal Diyalektiğinde farklı modelleştirmelere gidilmiştir. Bunların başında **A. Giddens'in "Yapılaşma"**, **C. Castoriadis'in "Toplumun imgesel Kuruluşu"** teorileri gelir.
- Giddens, yapılaşma teorisini kurarken, psikolog **E. Erikson'a** dayanarak zihinsel algıyı bir "güven" sorunu olarak görmüştür. **Castoriadis**, doğrudan **Freud'a** başvurmuş, O'nun Rüyaların Tabiri'nde geliştirilen semboller sisteminden hareket etmiş, özellikle aynı noktadan başlayan **J. Lacan** gibi bazı Freudçulara karşı çıkmıştır.
- **Melanie Klein** aslında kendi çocuğundan başlayarak çocuklar üzerinde psikanalitik çözümlemelerde bulunmuş, çözümlemeleriyle hem teori, hem teknik açısından Freud sonrası psikanalize büyük katkılar yapmıştır. Klein'in çözümlemelerinin hareket noktası, yetişkin kişiliğin karmaşıklığını kavrayabilmek için bebeğin zihnini anlamak ve onu yaşamın daha sonraki evrelerine kadar izlemektir. Bunun için, çocuğun ilk nesne ilişkisini saptamak gerektiğini vurgulayan Klein, bu nesneyi anne olarak belirler ve şu sonuca ulaşır: Çocuğun ilk nesne ilişkisi, yani anneye girdiği ilişki, çocuğun benliğinde yeterince güvenli biçimde kök salabilirse, olumlu gelişimin temelleri de atılmış olur. Bu ilişki bağlamında, çocuk, anne memesini içgüdüsel olarak besin kaynağı ama daha derin anlamda yaşamın kaynağı olarak algılar. Çocuğun meme aracılığıyla anneye olan ilişkisinin yolunda gitmesi durumunda; **"iyi meme"** algısı meydana gelir ve içe yansıtılarak benliğin bir parçası olur. Klein, bu durumu, başlangıçta annenin içinde olan çocuğun, şimdi anneyi kendi içinde taşıması olarak tanımlar. Şüphesiz çocuğun memeye kurduğu ilk ilişkide, doğumun normal geçmesi, çocuğun doğum sırasında yeterli oksijen alması gibi dışsal etkenlerin rolü yadsınmaz. Klein gene de, çocuğun memeye ilk ilişkisinde bir hüsrana ve doyumsuzluk ögesinin kaçınılmaz olduğunu söyler. Bunun önemli bir sebebi, mutlu bir beslenmenin bile doğum öncesi anne-çocuk birliğinin yerini tutamamasıdır. Çocuğun tükenmeyen ve her zaman orada olan bir memeye duyduğu özlemin de sadece açlıktan ve libidinal arzulardan kaynaklanmaması, annenin sevgisinden her an emin olmanın başka bir kaynağına götürür bizi: "Kaygı" Klein'a göre, yaşam ve ölüm içgüdüleri arasındaki mücadele ve bu mücadelenin hem benliğin hem de nesnenin yıkıcı etkilerce yok edilmesine yol açacağı korkusu, bebeğin anneye olan ilk ilişkilerini belirleyici niteliktedir. Hâl böyle olunca, çocuk, arzularken, önce memenin sonra da annenin kendisindeki bu itici etkileri gidermesini ve onu zulmedilme kaygısından kurtarmasını arzular.
- Klein, sevgiyle nefret arasında doğuştan gelen bir çatışma olduğunu ama her hâl ve şartta hem sevgi yetisinin hem de yıkıcı etkilerin bir ölçüde bünyesel olduğunu iddia eder. Çocuğun sevgiyle nefret arasındaki duruşunu ve yönelimini belirleyen, anne memesine girdiği ilk nesne ilişkisidir. Bu ilişkide, anne memesi çocuk tarafından kaygı giderici olarak algılandığı ölçüde "iyi", aksi takdirde "kötü" olur. İyi meme çocukta sevginin, kötü meme nefretin temellerini atar. Klein, bu durumu, diğer duygu ve etkilerle karıştırılmasın diye "haset" ve "şükran" arasındaki

gerilime tekabül eden bir durum olarak tanımlar. **Klein'a** göre, "Haset, arzulanan bir şeyin başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı kızgın bir duygudur; hasetli itki, o istenen şeyi sahibinden çekip almaya ya da bozmaya, kirlitmeye yönelir... Haset, öznenin sadece bir kişiyle olan ilişkisiyle ilgilidir ve kökeni de anneye o herkesi dışlayan en eski ilişkide yatıyordur."

- Haset duyulan ilk nesne, memedir. Bebeğin hayat kaynağı olarak algıladığı bu nesne, arzulanan her şeyi verebilecek bir güç olarak da hissedildiğinden; bebek kendi doyumunun alıkonulduğunu sanıyordu. Bebek, bu duyguyla, besleyen memeye hem güvenir hem de nefretle dolar ve sonuçta annesiyle girdiği ilişki de çapraşık bir hâl alır. Klein, makul ölçüde bir haseti doğal karşılar ama aşırı bir hasetin, paranoid ve şizoid özelliklerin olağanüstü güçlülüğünün belirtisi olduğunu vurgular. Şükran, yıkıcı duyguları ve haseti hafifleten bir hazzın sonucudur. Şükran duygusunun ortaya çıkması Klein'a göre şöyledir: "Hasetin nesneye zarar verdiği duygusu, bunun yol açtığı büyük kaygı ve sonuçta nesnenin iyiliği konusunda bir kararsızlığın doğması nedeniyle açgözlülük ve yıkıcı itkiler de güçlenir. Özne, sonunda nesnenin her şeye karşın iyi olduğunu gördüğünde de, onu daha da açgözlü bir biçimde arzulayacak ve içine alacaktır."
- Bu bağlamda sevgi yetisinin çok önemli bir türevi olan şükran duygusu, iyi nesneyle ilişkinin gelişmesinde vazgeçilmez bir etken olarak kendini gösterir. Şükran duygusu, bu vazgeçilmezliğini, kişinin hem başkalarındaki hem de kendisindeki iyiliği görmesini sağlayan işlevine de borçludur.
- Sevme yeteneği güçlü olan bebeklerin idealleştirme ihtiyaçlarının, yıkıcı itkileri ve zulmedilme kaygıları ağır basan bebeklerinkine göre daha azdır. Bebeğe aşırı idealleştirme ne kadar çok görünüyorsa, o bebekte zulmedilme kaygısı o kadar fazladır. Çünkü Klein'a göre, idealleştirme, zulmedilme kaygısının bir uzantısı olup, ona karşı bir savunmadır. Bunun yanında, çok sık kullanılan bir savunma yöntemi de, kişinin haseti başkalarında kışkırtmasıdır. Kişi bunu, başarısını, sahip olduklarını ve iyi talihini abartarak yapar ve sonuçta hasetin yaşandığı durumu tersine çevirmiş olur.
- **Klein**, insan ilişkilerinin en önemli yönlendirici etkenleri olarak "**haset**" ve "**şükran**" duygularına dikkat çeker; benliğin bu duygular arasındaki çatışmadan vücut bulduğunu ileri sürer. Besleyen memeyi, benliğin beslendiği kaynak olarak belirten Klein, bu kaynağın sembolik olarak da (biberon şeklinde) tezahür edeceğine dikkat çeker; son tahlilde benliğin, sembolik yolla "**fantazi**" şeklinde inşa olacağını söyler. Bunun anlamı, doyurulmayan içgüdüsel isteklerin ve dış dünyanın yarattığı hayal kırıklıklarının sonucu olarak, benliğin ikincil bir süreç olarak inşasına girişilmesidir. Klein, benin ilk ve öncelikli işlevinin kaygıyla uğraşmak olduğunu söylerken aslında bireyin bilinçdışı hislerinin ve içgüdülerinin "**fantazi**" oluşturarak kaygının üstesinden gelme olanağına da işaret eder.
- Klein'ın yaptığı fantezi tanımı Freud'a dayanır, Freud'gil psikanalitik düşüncede fantezi, bireyin haz-acı etkisi altındaki ruhsal durumunun gerçek iç ve dış duyumsamalarının ve algılamalarının aracılığıyla kendisine göre yorumlanmış ve tasavvur edilmiş bir biçimdir. Klein düşüncesinde eksik olan veya bireye haset-şükran çatışmasında eksik görünen şey sembolik düzeyde kendini fantezi olarak inşa eder. Klein'ın haset-şükran çatışmasına sosyal dünyada karşılık geleni "kabul görme mücadelesi" olarak görürüz.
- Klein ve Honneth'in düşüncelerinin sentezine imkân tanıyan önemli bir faktör, Klein'ın psikanalitik teorisinde önemli yeri olan ve o teorisinin politik çıkarımı mahiyetindeki "**onarıcı bireycilik**"tir. Onarıcı bireycilik, bireyin ötekiler için benliğinde beslediği ihtimam ve ilgi duygularından kaynaklanan kendine özgü bir politik kategoridir: Ne liberal bireyciliğe benzer; ne de liberal bireycilik ile sosyalist komüniteryanizm arasında bir yerde durur. Onarıcı bireycilikte ideal olarak, ötekine bizim bir parçamız olduğu için değil, bizden farklı olduğu için ihtimam gösteririz. Onarıcı bireyciliği bir anlamda kaçınılmaz kılan, haset-şükran diyalektiğinde, benliğin zedelenmeden varlığını sürdürmesinde şükran duygusunun ağır basması, kendi kişisel dengesi ve uyumu için bireyin sevgiye yönelme arzusudur. Böyle bir arzunun gerçekleşmesindeyse ötekini kâle alan bir ilişkinin tesisi söz konusudur. Çünkü insanın kendi kendisini sevmesinden çok, öteki tarafından sevilmesi, iç dengeyi sağlayıcı ve varoluşunu anlamlı kılan bir etkidir.
- Klein'ın psikolojik olarak çizdiği bu çerçevenin sosyal teoriye tercümesi, **Honneth'in Hegel'den** alıp işlediği sosyal ilişki ve mücadelenin gramerine karşılık gelir: "**Kabul görme**". Honneth'i Klein'a bağlayan bağlar tesadüfi bir tercih değildir. Çünkü Honneth, kendi sosyal teorisini inşa ederken, zaten nesne ilişkileri teorisine dayanır ama psikolojik harcı için **D. Winnicott'a** başvurur. Bizim çözümlemelerimiz bu başvuruyu görmezlikten gelip, Honneth'le Klein'ın söz dağarlarının daha birbirini tamamlayıcı olduğu noktasından hareket eden bir teorik girişimdir. Honneth'in sosyal dünyayı kavramlaştırmasına yakından baktığımızda bu hususu daha net görebiliriz.
- **Honneth'in** hareket noktası, sosyal dünyada toplumsal cinsiyet, cinsellik, ırk, etnisite, sınıf gibi birçok eksen de vuku bulan mücadele veya çatışma biçimlerinin, moral olarak güdülenmiş, "kabul görme" mücadelesinden başka

bir şey değildir. Toplumsal aktörleri güdüleyen faktör, kabul görmediklerini anlamalarıdır. Honneth toplumsal mücadelenin sınıf mücadelesine indirgenemeyeceğini söyler ve "moral olarak güdülenmiş mücadeleden" söz etmenin daha uygun olacağını söyler.

- Honneth'in moral olarak güdülenmiş mücadeleden söz ederken vurgulamak istediği, sosyal direnme güdülerinin fiziksel ihtiyaçlara indirgenemeyeceği, kabul görmemenin doğurduğu haksızlığa uğrama duygularının moraliteyle ilişkilendirileceğidir. Honneth'in anlayışında, kabul görme mücadelesi bireylerin etik formasyonlarının bir parçası olarak şekil bulmasına karşılık gelir ki, bu da doğa durumundan etik hayata geçiş sürecinden başka bir şey değildir. Honneth'in yaptığı, Hobbes'un kendi kendini korumaya yönelik mücadele kavramlaştırmasına, Hegel'in kabul görme mücadelesini koyarak yeniden işlerlik kazandırmasıdır.
- Hegel'in kabul görme kavramı, **Fichte'den** ilham almıştır. **Fichte** kabul görmeyi, hak ve etik kavramlarının varoluşsal ve aşkın temelleri şeklinde geliştirmiştir. Fichte gibi Hegel de, hak (ve hukukun) kabul görme aracılığıyla inşa edilebileceğini ileri sürmüştür. Bu açıdan Hegel'de kabul görme, etik hayatın oluşumunda belirleyici rol oynar ve özgürlük-kabul görme-etik (hayat) ayrılmaz, iç içedir: Özgürlük kabul görmeyi gerektirir. Kabul görme, özgürlüğün gerçekleştiği ve etik hâle geldiği bir süreçtir. Bu doğrultuda kabul görme, ötekini dikkate alan ilişkisel bir durum arz eder ve öznelerarasılığa doğru dönüşümün aracı rolünü oynar.
- Honneth, kabul görmenin 3 biçiminden söz eder: "**Sevgi**", "**haklar ve dayanışma**". Bu biçimlerin üzerine oturduğu temel 3 sütun vardır ki, onlar da "**öz-güven**", "**öz-saygı**" ve "**onur**"dur.
- **Honneth'e** göre, kabul görmenin duygusal boyutu ailede ortaya çıkar ve bireyler burada somut ihtiyaçlarına göre tanımlanırlar. Ailedeki ilişkinin boyutu hem duygusal hem de sevgi yönelimlidir. Kabul görmenin bilişsel düzeyi, özerk şahısların hukuk alanında biçimsel özerkliği şeklinde belirir. Duygunun rasyonel hâle gelmesine paralel olarak, kendi özgüllüklerine göre sosyalleşmiş öznenin, somut evrensellere dönüşümünün sonucu kendini devlet olarak gösterir. "Sevgi"yle başlayan bir süreç "hukuk" dolayımından geçerek "dayanışma"yla sonuçlanır; böylece etik hayatın zemini döşenmiş olur. Çünkü Honneth için "**etik hayat**", birey olarak kendini gerçekleştirmenin gerekli önkoşullarını sağlayan öznelerarası bütünsel bağı ima eder. Honneth, kendini gerçekleştirmede en önemli etkenin iç engellerin ve korkuların ortadan kaldırılması olduğunu söyler.
- Honneth'i bu noktada Klein'a yaklaştırmış sayabiliriz. Çünkü Klein benliğin dengeli şekilde varlığını sürdürebilmesi için, haset duygularını aşip sevgiye yönelme zorunluluğu hissettiğini söyler. Bu, insanın iç engellerini ortadan kaldırma arzusundan başka bir şey değildir. Honneth'in öznelerarası bir bağlamda kendini gerçekleştirmenin etik hayatın zeminini oluşturduğunu ileri sürmesi ve bunu sevgiden başlatmasıyla Klein'ın moral teorisinin içerimleri arasındaki paralellikler bu yakınlaşmayı pekiştirici niteliktedir. Klein'ın moral teorisinin üzerine inşa olduğu zemin, sevgi ve nefret arasındaki çatışmaya dayanır. Sevgi, kendimizi iyi hissetmemizi sağlar. Sevgisizliğin kışkırttığı bir kısas durumu bizi acıya boğar ve nefrete sürükler. O kadar ki Klein, kısasla moralite, depresif durumla onarıcı duygular arasındaki paradoksal çekişmenin sevgi ve nefret kutupları arasında sıkıştığını gösterir. Hemen ardından da moralitenin sevgiye dayandığını vurgular. Honneth gibi Klein da etik hayatın başlangıcını sevgi, sonucunu onarıcı bireycilikle sembolize ettiği dayanışmayla özdeş görür. Bu açıdan, toplumsal düzeyde kabul görme, son tahlilde, bireysel düzeyde haset duygularından kurtulup, şükran duygularına yönelmeyle beraber yürümekte veya her 2 durum birbirini gerektirir.
- Durum ne olursa olsun, etik hayatın inşası, moral olarak güdülenmiş mücadelenin varlığı toplumsal-zihinsel algı diyalektiğinin temel öğeleri şeklinde kendini hissettirir. Bu şemada Klein, zihinsel algı, Honneth'se, toplum kısımlarını çok iyi açıklarlar. Üstelik Honneth, politik teorisi olmayan bir düşünürü o açıdan tamamlar. Klein'ı tamamlarken, Honneth "aile" (sevgi) - "sivil toplum" (hak-hukuk) - "devlet" (dayanışma) arasındaki politik bağın, etik hayat veya moral olarak güdülenmiş sosyal mücadelenin odağa alınarak tanımlanmasının, sadece toplumsal mücadelelerin gramerini değil, bu grameri oluşturan **zihinsel algıyı (psişe)** da anlamak zorunda olduğumuzu önerir.
- Honneth, kabul görme etrafında geliştirdiği çözümlemelerle sosyoloji ve felsefe arasında bir polemige giriyor ve olanla olması gereken arasında gidip gelmemiz gerektiğini söylüyor. Ama olanın veya olması gerekenin "kim" için gerçekleştiğini veya bu "kim"in, gerçekleşenin bu şekilde gerçekleşmesini sağlamadaki rolünün ne olduğunu, hangi sebeplerle öyle olduğunu da anlamamız gerekiyorsa, psikolojiye başvurmamız da kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple, bu kitaptaki çözümlemelerimiz, sosyoloji-psikoloji-felsefe arasında atılan köprü üzerinde hareket ederek toplum-zihinsel algı ilişkisinin nasıl inşa olduğunu resmetmeye yöneliktir. Bu ilişkiyi oluşturan öğelerin varlığını **zorunsuz** (contingent) gördüğümüz ve özcü bir arayışımız da olmadığı için, yorumlarımız ve çözümlemelerimiz teorik bir kurgu değil, kültürel eleştiri niteliğinde bir polemik sayılabilir.

5- SEMBOLİK TOPLUM VE POLİTİKA

- Politik etkileşimin ardında yatan etken, "**kontrol**"dır. Dolayısıyla, politika bir kontrol ilişkisidir. "**Kontrol**", kabul edilmiş sosyal kurallara dayanan sosyal bir ilişki türüdür. Bu ilişkide bir şahıs veya grubun, diğer bir şahıs veya grup üzerindeki bir haktan veya faydadan yararlanmasıdır. Örneğin; kadınların kocalarına tâbi olmaları, bu bağlamda bir kontrol ilişkisidir ve bu ilişki içinde kocalar oturulacak evin yerinin kararlaştırılması veya çocukların hangi okula gideceklerinin belirlenmesi hakkına sahip olabilirler." Öğretmenlerle öğrenciler, işverenlerle işçiler, polislerle suçlular arasındaki bir kontrol ilişkisinden söz edebiliriz. Bir kontrol ilişkisinin "**uygun**" veya "**rasyonel**" olup olmaması önemli değildir. Önemli olan bu tür bir ilişkide kontrolü gerçekleştiren aktörün eyleminin o toplumdaki kabul edilmiş sayılan bir kurala dayandırılması ve bu kuralın eylemdeki "hak"lılığı meşru göstermeye yaramasıdır.
- Kontrol "**iktidar**" ve "**otorite**" kavramlarıyla yakından bağlantılıdır. Her 2 kavram da kontrolün birer biçimidir. "İktidar" bir aktörün eylemiyle diğerinin rızası olmaksızın, onu kendi iradesine rağmen yönlendirmesidir. "**Otorite**" meşru iktidardır: İktidarın kurumsal çerçevesidir. Otorite bir aktörün diğerinin bilinçli rızasına dayanan kolektif amaçları belirleme eylemine yönelik bir kontroldür." 2 aktör arasındaki ilişkide, bu ilişki aktörlerden birisinin iradesine karşı gelinmesi hâlinde dahi sürdürülebiliyorsa bir kontrol şekli olarak iktidar vardır. Ama bu ilişki 2 aktörün kolektif amaçları, oydaşması (consensus) ve işbirliği dâhilinde vuku buluyorsa otoriteden söz edilir. Kontrolün açık veya örtük 2 aktörün arasında hakların veya faydaların edinilmesinin kolektif bir eylem şeklinde tezahürüne dayanması iktidar ve otorite dışında bir başka kontrol biçimi olarak "**patronaj**"dan söz edilmesini gerektirir.
- **Patronaj**, aktörler arasında yüz yüze ve şahsî nitelikli, formel otorite bağına dayanmayan mütekabiliyet üzerine kurulu sosyal bir ilişkidir. Bu ilişkide genellikle eşit olmayan 2 taraf vardır. Bu 2 taraf arasındaki eşitsizlik göreceli refah, iktidar ve statü farklılığına dayanır. Taraflardan biri patronajı belirleyen (patron), öbürü tâbi olandır (client/ yanaşma). İlişkinin özelliği, patronun daima yanaşmasının hayatının idamesi ve refahı için mal ve hizmet arz eden konumda olmasında belirir. Patronaj ilişkisinin mütekabiliyet (karşılıklık) esasına dayanması, patronun yanaşmaya mal ve hizmet arz ederken, yanaşma üzerinde bir hakkı ve faydayı elde etmesini de içerir. Patronajın tamamen şahsî ve eşitsizliğe dayanan nitelikte oluşu, kolektif bir sosyal eylem niteliği taşıyamaması onu tam anlamıyla kontrolle özdeş kılmaz, kontrolün özgül bir şekline büründürür.
- "**Politik etkileşim**": Politik etkileşim, tüm somut biçimleriyle (iktidar, otorite, patronaj) veya bunlardan biri yoluyla bir şahsın, diğer bir şahıs üzerinde "kontrol" kurma mücadelesi olup, bu mücadeleyi ve sonuçlarını bir "topluluk'a ve "toplum"a meşru kabul ettirmesi sürecidir. Kontrolün bir şahsın diğer bir şahıs üzerindeki bir hakkı veya faydayı (bunlara genel olarak "çıkar" diyebiliriz) sağlamaya yönelik olduğu hatırlatıldığında, "politik etkileşimi" sosyal etkileşim türlerinden ayırabilmek için bir kıstasa ihtiyaç vardır. Bu kıstas, kontrol mücadelesinin ve sonuçlarının topluluk ve toplum üyelerince "meşru" görülmesi ve bu meşruluğun son tahlilde "zorlayıcı" bir tarzda bile sağlanabileceğinin kabul edilmiş olmasıdır. Hangi yolla gerçekleşirse gerçekleşsin, politik etkileşim 3 muhtemel sonuca yönelik işler;
  1. Politik etkileşim, bir şahıs/grubun bir diğer şahıs/grup üzerinde hâlihazırda sahip olduğu bir hak veya faydadan yoksun kalmasını doğurabilir,
  2. Politik etkileşim, bir şahıs/grubun bir diğer şahıs/grup üzerinde yeni bir hak veya fayda elde etmesini önleyebilir.
  3. Politik etkileşim, bazı şahıs/gruplara hak veya fayda sağlarken, diğer şahıs/grupları bundan dışlayabilir. Bu bakımdan, bize göre "politik hayat" söz konusu üç muhtemel sonuca yönelik kontrol mücadelesini kapsayan bir eylem bütünüdür.
- **Easton politik topluluk kavramını**, politik sistemin politik bir işbölümüyle bir arada tutulan şahıslar grubuna atfen kullanır. Bizse topluluğu şahsın aidiyet hissettiği bir varlık olarak anlıyoruz. Bu varlık, hısmılık/akrabalıktan daha büyük, ama toplumdan hemen önceki bir soyutlamayı ifade eder. Topluluk, insanların en temel ve gerçek sosyal hayat deneyimlerini edindikleri evi dışındaki ortamdır. Bu bağlamda, topluluk insanın nasıl sosyal olunacağını öğrendiği ve bunu devamlı uyguladığı bir alandır." Politik topluluk dediğimizde de, analitik olarak insanların politik hayat deneyimlerini edindikleri -bunları öğrenip uyguladıkları- bir ortamı kastediyoruz.
- Topluluğun belirleyici ögesi "**sınır'dır**. Sınır, şahsın kimliği gibi topluluğun kimliğini de içine alır ki, bu kimlik, sosyal etkileşimin bir gereği olarak ortaya çıkar. Yalnız tüm sınırlar veya herhangi bir sınırın tüm öğeleri, objektif olarak ortaya çıkmaz; o topluluğun insanların zihnîyetinde de belirir (gerek aynı tarafta gerek karşı tarafta olsun). Yani sınır, sembolik bir niteliğe sahiptir. O hâlde, insanların politik olmayı öğrenmeleri de, onların kendilerini donatan politik sembolleri aracılığıyla topluluğa duygusal bağlarla bağlanmaları, diğer insanlarla anlamlar ve değerler

bakımından bir dayanışma içinde bulunmaları anlamına gelir. Sembolik anlamda politik topluluk, bir soyutlamadan daha çok bilincin bir ürünüdür. Topluluk bilinciye, ait olunan topluluğun algılanmasında içkindir ve sınırlar bu bilince dayanarak etkileşim içindeki insanlar tarafından oluşturulur.

- "**Toplum**" yaygın olarak bir ulus-devletin sınırlarını ifade eder. Toplum her zaman politik sınırlara tekabül etmeyebilir. Ayrıca toplumla sosyal muadil değildir. 2 kişinin etkileşiminden çeşitli gruplara, geniş organizasyonlara ve tabii toplumlara varıncaya kadar çeşitli düzeylerde "sosyal"ı bulabiliriz. Bir topluluk, farklılığı, bölünmeleri, çoğunluğu çağrıştıran bir anlamla yüklüdür. Toplum, bu farklılıkların, bölünmelerin ve çoğulculuğun çerçevelendiği bir bütünselliğin ifadesidir. Sosyolojik bakmak, bu farklılıklara/ bölünmelere bakmayı içerir. Bu sebeple topluluk, politik etkileşimin vuku bulduğu esas ortam olarak alınmalıdır.

2.BÖLÜM

FİKRİ TEMELLER

1- POLİTİK SOSYOLOJİNİN FİKRİ TEMELLERİ: AVRUPA

- Politik sosyolojiyi doğuran en önemli etken felsefi yaklaşımdan sosyolojik yaklaşıma geçişin toplumsal gerçekliği incelemedeki '**problemstellung**'u (sorunu ele alış biçimini) değiştirmesi değildir: en iyi sosyal/politik düzenin doğal koşullarının ne olduğunu sormaktan çok, sosyal politik düzenin koşullarını ve mekanizmasını, onu oluşturan öğeleri, bu düzenin genelde ve özelde devamlılığını ve değişimini çözümleme politik sosyolojinin doğumunda önemli bir rol oynamıştır. Ama politik sosyoloji, Avrupa politik düşüncesinde devlet ve toplum ayrımının kavramlaştırılması üzerine inşa edilmiş bir disiplindir. Sosyolojik problemstellung, bu inşa oluşun sağlam şekilde tamamlanmasında önemli bir işleve sahiptir.
- Devlet ve toplum arasındaki ayrım, modern devlet fikrinin doğmasından sonra gündeme gelmiştir. Bu ayrımla birlikte politik düşünüyü en çok meşgul eden konu, devletin mi toplumu biçimlendirdiği, yoksa toplumun mu devleti biçimlendirdiği tartışmasıyla ilgilidir. Sosyal ve politik alanlar arasındaki ayrımın ne olduğundan kaynaklanan bu tartışma, bugün çağdaş politik sosyolojinin kurucu babaları arasında 2 uçlu bir kutuplaşmaya sebep oldu. Bir uçta, politik alanın, bu alandaki kuramların ve süreçlerin özgüllüğünü ve özerkliğini küçümseyenler toplanmıştır. Bu ucun temsilcilerinin başında **Marx** gelir. Öbür uçta, politik alanın hâkim alanı oluşturduğu, sosyal alanın ikincil önemde olduğunu ileri süren **Pareto**, **Mosca** (bir ölçüde **Schumpeter**) gibi adlar vardır.
- Politik ve sosyal alanlar arasındaki farklılaşmaya ilişkin kutuplaşma, madalyonun öbür yüzündeki diğer bir kutuplaşmayla ilintilidir. Bu, devletten yana olanlarla (**Hegel ve izleyicileriyle von Stein**), toplumdan yana olanlar (**Saint-Simon, Proudhon ve Marx**) arasında ideolojik bir çatışmanın da ifadesiydi. **Birinciler**, toplumun devletin egemenliği altına girmesini, **ikinciler**, devletin toplum tarafından sınırlandırılmasını, denetlenmesini veya tamamıyla ortadan kaldırılmasını savunurlar. 2. görüşü savunanlar arasında gerek tezlerinin özgünlüğü ve kapsayıcılığı, gerek politik sosyolojiye katkıları bakımından Marx'ın ayrı bir yeri vardır. Marx doğrudan politika üzerine yazmamıştır. Bununla beraber yaptığı çözümlemelerde, politik/ekonomik çıkar çatışmasının bu çatışmaya dayanan sosyal sınıflar arasındaki mücadelenin biçimlendirdiği bir gölge olgu olduğunu vurgulamıştır; böylece politikanın toplumsal kökenlerine dikkatleri çekmiştir. **Marx'a** göre politika, yöneten-yönetilen ilişkisinde baskı, kabul veya ikna olmayı sağlamada, hâkim olmayı veya tâbi olmayı belirlemede güce dayanan en önemli araçtır. **Marx**, hâkimiyetin (veya tâbi olmanın) tıpkı çatışma gibi insan ilişkilerinin doğal bir parçası olmadığını, her ikisinin de sınıflı toplumlara özgü olduğunu, bu tür toplumların üretim biçimlerinin özgül ve somut özelliklerinden kaynaklandığını savunuyordu. Devleti de bu bağlamda hâkim sosyal sınıfların hâkimiyetini sürdürme gayesi üzerine inşa olmuş bir yapı olarak görüyordu; buysa devletin toplum tarafından biçimlendirildiğinin açık bir ifadesiydi.
- Hem Marx'ta hem de diğerlerinde "devlet mi toplumu biçimlendirir, toplum mu devleti" tartışması, **Lipset'in** belirttiği gibi, sanki devletle toplum birbirinden bağımsız iki organmış gibi ele alındığından yanlış bir soru üzerine oturtulmuş bir tartışmaydı. Bu tartışma politikayı devletle özdeş gören geleneksel politikbilim anlayışının eksikliğini sergilemek gibi olumlu bir katkıda bulunmuştur. Bu katkı sayesinde devletin toplumdaki birçok politik kurumdan sadece biri olduğu; politik kuramların da toplumsal kurum kümelerinden yalnızca birini oluşturduğu görüşü genel kabul görmeye başlamıştı ki, bu politik sosyolojinin yeni bir disiplin olarak etkinlik kazanmasında da belirleyici olmuştur. Çünkü o zamandan itibaren toplumsal kurum kümeleri arasındaki ilişkiyi irdeleme görevini genel sosyoloji üstlenirken, politik kurumlarla diğer kurumlar arasındaki ilişkiyi irdeleme görevi politik sosyoloji disiplinine bırakılmıştır. Böylece politik sosyoloji, genel sosyolojinin uzmanlaşmış bir kolu hâline gelirken, geleneksel politik bilimden de çok farklı bir yaklaşımı temsil etmiş oluyordu. Bu gelişme bağlamında politika, devlete sahip olsun veya olmasın, tüm toplumlarda var olan iktidar olgusuyla özdeş kılınacak evrensel bir niteliğe büründürülüyordu.

- Politikanın evrensel bir olgu olarak kavranmaya başlamasında **Weber'in** yaptığı katkı önemlidir. Bu katkı, **Weber'in** genel sosyolojinin yaptığına tersini yapmış olmasında, iktidar olgusunun "**politik kertede**" ele almayı başarmasında belirir: **Weber**, "Belirli bir toprak sınırları dâhilinde buyruklarını idarî bir örgüt aracılığıyla fiziksel zora başvurma yeteneğine sahip olarak yerine getiren her egemen grup politik bir gruptur", tanımıyla, politikayı ("toprak", "idarî örgüt ve "fiziksel zor" öğelerine yer vererek) devletle bağdaştırmaya çalışmasına karşın, özellikle iktidar ögesi üzerinde durarak, politikaya bakışı, klasik kurumsal ve hukuksal perspektiften koparmıştır.
- Özellikle Marx'ın ve Weber'in derin etkileriyle, 1930'larda Avrupa'da kendi özgün kimliğine kavuşan politik sosyoloji, Avrupa'dan beyin göçünün etkisiyle farklı gelişme çizgisine Amerika'da sahip olmuştur.

2- POLİTİK SOSYOLOJİNİN FİKRÎ TEMELLERİ: AMERİKA

- Avrupa kökenli sosyal teorinin 1930'larda Birleşik Amerika'ya girmesi, bir yandan Amerikan sosyolojisinin dar ufkunun genişlemesine, öbür yandan Amerikan politikbiliminin yeni ve değişik bir boyut kazanmasına yol açmıştır. 1920-30 arasında Amerikan politikbiliminde yeni bir eğilim belirdi: **Chicago Üniversitesi'nden C. Merriam'ın** başını çektiği bir grup politikbilimci, klasik politika bilimine karşı cephe almış, yöntem olarak hukuksal ve tarihsel yaklaşımı arka plana itip, bulgularını sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve ekonomi gibi disiplinler yardımıyla çözümlemeye girişmişlerdi. Bu eğilim diğer bilim adamlarını da etkilemiş, "**davranışçılık**" adı altında yeni bir ekole dönüşmüştür.
- **H. Lasswell, V.O. Key Jr., D. Truman, H. Simon, G. Almond ve G.E.G. Catlin**, çalışmalarını disiplinlerarası bir yaklaşım kullanarak, görgül bilgi ve verilere dayandırmaya başlamışlardır. Bu gelişmeyi R. Dahi şöyle ifade eder: "Davranışçı yaklaşım politikbilim içinde bir protesto hareketiydi. Birçok Amerikalı politikbilimci, geleneksel çerçeveden, özellikle tarihsel, felsefi ve betimleyici kurumsal çerçeveden tatmin olmuyordu. Bu açıdan davranışçı yaklaşım daha geniş politik birimlerden bireylerin incelenmesine yönelen bir çerçeve olarak belirdi: Politik hayatın görgül yanlarını yöntemler ve kuramlar aracılığı ile anlama girişimi olarak karşımıza çıktı."
- Böylece seçmen ve oy verme davranışı, politik katılma ve kamuoyunun oluşumu gibi süreçlerle; politik partiler, çıkar grupları ve kamu yönetiminde karar alma mekanizmalarına ilişkin çok sayıda araştırmanın gerçekleştirilmesi mümkün olabilmektedir. Avrupalı bilim adamları, ABD'de sosyoloji ve politikbilim bölümlerinde önemli pozisyonlara sahip olmuşlardı. Bunlar özellikle politikayı anlamak için sosyolojik ve psikolojik kuramlara eğilmek gerekliliğini vurguluyorlar, **Marx'ın, Durkheim'in, Pareto'nun, Mosca'nın, Weber'in, Michels'in**, vd. önemine dikkat çekiyorlardı. Bu çabaların davranışçılığın Amerikan politikbiliminde 1930'larda bir dönüm noktası oluşturmasında; 1950'lerde yaygınlaşmasında katkısı olmuştur.
- Bu bilim adamları içinde bir grup, davranışçılığa karşı giderek eleştirel bir tutum takınmaya başlamışlardır. Bu grup (F. **Neumann, S. Neumann, P. Lazarsfeld, H. Speier, H. Gerth, R. Bendix**), davranışçı yaklaşımı çok dar buluyor ve politikanın çözülmesinde sosyolojiden çok daha fazla yararlanılmasını istiyorlardı. Birleşik Amerika'da politik sosyoloji böylece belirmeye ve gelişmeye başladı; bu sosyolog grup, politikbilimci meslektaşlarının alanlarına girdi.
- Politik sosyolojinin ABD'de gelişmesinde bazı kurumsal etkenlerin payı da vardır. Örneğin, "**Uluslararası Sosyoloji Derneği**" (ISA), 1950'lerde "**Araştırma Komiteleri**" oluşturmuş; "**Politik Sosyoloji Komitesi**" ISA'nın bu girişimi doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Aslında böyle bir komitenin kurulması için ilk teklif, İtalya'nın Stresa kentinde 1959'da toplanan "**4. Dünya Sosyoloji Kongresi**"nde, bir grup sosyal bilimci (S. **Eisenstadt, M. Janowitz, S.M. Lipset, S. Rokkan**) tarafından yapılmış, komite 1960'ta faaliyete geçirilmiştir. 1963'te, "**Karşılaştırmalı Politik Sosyoloji**" üzerine ilk uluslararası konferans düzenlenmiş (**Tampere**); bunu 1965'te (Cambridge'de) düzenlenen 2.'si izlemiştir. 1968'de düzenlenen 3. konferans, politik sosyolojiye ilişkin uzmanlık konularının belirlenmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu konferansta "**Politik Sosyoloji Komitesi**" içinde 5 ayrı çalışma grubu oluşturulmuş, bu grupların işleyecekleri uzmanlık konuları şu şekilde saptanmıştır:

-
- 1. Karşılaştırmalı seçmen davranışı, 2. Karşılaştırmalı öğrenci politikası, 3. Karşılaştırmalı ulus kurma süreci, 4. Silahlı kuvvetler ve toplum, 5. Karşılaştırmalı topluluk incelemeleri.

3- POLİTİK SOSYOLOJİNİN TÜRKİYE'DEKİ FIKRİ TEMELLERİ

- Geçmiş o kadar eski olmasa bile, Türkiye'de genelde sosyal bilim çalışmalarının gelişim çizgisi bir anlamda Avrupa'dakine benzer. Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de başlangıçta toplumsal felsefecilik oluşmuş, olgulara yönelik incelemeler yapılmamıştır. Bu türde ilk çalışmalar **Ziya Gökalp'in** katkısıyla ortaya çıkmış; kısmen verilere dayanan bir sosyal olgudan söz edilmiştir. Gökalp de, tam anlamıyla kendisini toplumsal felsefecilikten kurtaramamış, hatta giderek "resmi" bir ideoloğa dönüşmüştür.

- Gökalp'in sosyolojiyi bir disiplin olarak 1914'te İstanbul Üniversitesi'ne sokması, aslında toplumsal felsefeciliğe ilgiyi azaltmamış, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde olgulara dönük olmayan yaklaşım uzun yıllar bizde de devam ettirilmiştir. Kıray'ın belirttiği gibi, 1940'lara kadar temelde bir bünye değişikliği geçirmemize karşın, üniversitelerimizde bunların araştırılması diye bir şey söz konusu olmamıştır. 1940'larda Ankara Üniversitesi'nde böyle bir çaba başlamıştır.
- Özgül olarak politikaya dair incelemelerde de farklı değildir. "Türkiye'de politik düşünce ve politik yazıların inanılmayacak kadar gelişmiş bir tarihçeye sahip" olmasına; hatta "Osmanlı İmparatorluğu süresince yazılmış eserlerin en orijinallerinin politik alanda" bulunmasına karşın felsefi yaklaşımın bu incelemelerde de hâkimdir. Çünkü Osmanlıda politik düşünce, politik gücün kullanılması ve otoritenin kabulü için gerekçeler yaratma sorunuyla ilgili olmuştur ki, bunun özünde yatan yaklaşım **politik felsefeciliktir**. Gerek İttihat ve Terakki döneminde, gerek Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında "politik ilimlere konu olacak birçok malzeme ortaya çıkmakla beraber politik ilimlerin ilim olarak gelişmesinde büyük başarı sağlanamamasının" en önemli sebebi, bu yaklaşımın hâkimiyetinin kırılmamış olmasıdır. Bu bakımdan önemli bir aşama "Siyasal Bilgiler Okulu'nun (SBO) 1948'de Ankara Üniversitesi bünyesine fakülte olarak kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Okul bundan böyle "**Siyasal Bilgiler Fakültesi**" adını taşımaya başlamıştır. Böylece, hem "politik ilimler'in bilimselleşmesini sağlayacak, hem de bu kurum içinde ileriki yıllarda politik sosyolojiyi bir disiplin olarak ortaya çıkartacak süreç başlamış oluyordu.
- Bu süreç içinde 1950'erde , 2DS'den sonra artmaya başlayan Amerikan politik etkisi ve kültürel rolünün Türkiye'de de yoğunlaşmasıyla beraber, SBF, ders programında köklü değişiklikler yapma gereksinimi duymuş, bu doğrultuda ilk adımını atmıştır. Bu tarihe kadar SBF taşıdığı isme karşın Avrupa üniversitelerinin klasik hukuk öğretimi programlarının, ekonomi ve maliye disiplinlerinin bir karmasının uygulayıcısı olmuştur. 1859'da Fransa'dan esinlenerek kurulmuş olan bu yükseköğretim kurumu, kamu yönetiminin üst kademe yöneticilerini, diplomatik temsilcilerini, vd. yetiştirme işlevini üstlenmişti. Üniversiteler bir kurum hâline gelince, personel yetiştirmenin ötesinde bilimsel araştırmalara girişme zorunluluğu duymuştu. Böylece, 1950'lerin başında Anayasa Hukuku, Kamu Yönetimi gibi dersler okutan **Bahri Savcı** ve **Yavuz Abadan** bu derslere daha çok politika bilimine yönelik bir içerik kazandırmaya girişmişlerdir.
- Y. Abadan yayımladığı Aile Hukuku ve Devlet Nazariyeleri (1952) adlı kitabının 1. kısmını "kamu hukuku kavramı", "devletin unsurları ve işlevleri" gibi konulara ayırırken, 2. kısmında "parti doktrinleri'ne yer vermiştir.
- Gerek SBF'de gerek diğer kurumlarda, hukuk yaklaşımını benimseyenleri politika bilimi içerikli çalışmalara yönelten en önemli etken, 1950'de çok partili politik hayata geçişle yaşanan rejim değişikliğinin doğurduğu yeni toplumsal ve politik oluşumların zorlamasıdır. Hukuk çerçevesinin bu oluşumları tam anlamıyla kavramada yetersiz kalmış olması, politika bilimi çerçevesine yönelik bir rağbete sebep olmuştur. **Tarık Zafer Tunaya**'nın Türk Politika Bilimi'nin sağlam temellere oturtulmasında büyük emeği olmuştur.
- Modern gidişe "ayak uydurmak" çabaları SBO'nun fakülteye dönüştürülmesinden sonra daha da hız kazanmıştır. Bu kurum yeni kimliğine kavuşunca da, Avrupa'daki kameralist bilim anlayışına uygun olarak, lisans düzeyinde belirli uzmanlık alanlarının gelişmesine olanak tanıyan uzmanlık şubeleri sistemini bitirmemiştir. Böylece yükseköğretim bulunduğu sırada kurulmuş olan maliye, diplomasi, idarî bilimler şubelerinin gelişmesi yeni boyutlar kazanmış; çağdaş bilimsel gereklere uygun yeni uzmanlık dalları, tek bir konu etrafında örgütlenmiş bulunan fakültelere kıyasla daha kolay yerleşmiştir. SBF'de "Politika Bilimi", "Politik Teoriler", "Mukayeseli Devlet İdareleri", vd. dallar bu sayede kökleşebilmiştir. Bu gelişimin hızlanmasında bir takım dış etkenler de rol oynamıştır. SBF'nin 1952'de BM'nin önerisiyle kendi bünyesinde Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nü kurması, bu etkenlerin başında gelir. Bu enstitünün kurulmasıyla bir grup Anglosakson bilim adamının gayretiyle normatif alanda idare hukuku anlayışının ötesinde, devlet mekanizmasının işleyişini politik bilim kavramlarıyla anlamaya çalışan yeni bir disiplin olarak "Kamu Yönetimi" popülerlik kazanmıştır.
- Yine SBF'nin 1955-59 arasında "Amerikan Yardım Programı"nın bir sonucu olarak New York Üniversitesi'yle organik bir işbirliği oluşturması ve gelen uzmanlarla birlikte ders programını bu çerçevede gözden geçirmesi Anglo-Amerikan politikbilimi kavramlarının ve anlayışının iyiden iyiye yerleşmesine yol açmıştır. 1960'tan sonra, bu kez UNESCO'nun yardımıyla yine SBF'ye bağlı olarak Basın Yayın Yüksek Okulu'nun kurulması, zorunlu olarak politik iletişim kavram ve kuramlarına yeni alanlar açmıştır. Bu dönemlerde SBF İdari İlimler Enstitüsüne bağlı "Halkoyu Araştırma Grubu (SİHAG)", seçmen davranışı, kitle iletişim araçlarının etkinliği, vb. konularda sınırlı da olsa görgül araştırmaların yapılmasına olanak sağlamıştır.

- **Nermin Abadan**-Unat'ın 1966'da yayımladığı Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili adlı kitabı bu çerçevede ortaya çıkan ilk kapsamlı çalışma olmuştur. Yazar bu çalışmada, bir yandan seçimin hukukî temellerini ve politik süreç olarak seçim mücadelesinin çeşitli aşamalarını; öbür yandan Eskişehir ve Diyarbakır'da 270 kanaat önderini kapsayan bir görgül araştırma ve politik partilerin profilini ve politik parti adaylarının sosyal kökenlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.
- Abadan-Unat'ın bu çalışması, SBF içinde politik sosyolojiyi temel alan bağımsız bir kürsünün kurulmasının da gerekçesini oluşturmıştır. Ama bu kürsü "Politik Sosyoloji" değil, "Siyasal Davranış" adı altında kurulmuştur. Türk üniversiteleri arasında ilk defa SBF'de kurulan böyle bir kürsünün adı -haklı olarak- çeşitli eleştirilere hedef olmuştur.
- SBF'de bu şekilde bir gelişme seyri gösteren politik sosyoloji, diğer kurumların öğretim programlarında da yer almıştır. ODTÜ'de, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde, Türk yönetimine geçtikten sonra Boğaziçi Üniversitesi'nde, 1975'te Bursa (Uludağ) Üniversitesi'nde (İstanbul İktisat Fakültesi Siyaset İlmi Kürsüsü'nün patronajı altında) politik sosyolojinin kapsamına giren konularda dersler konulmuş, araştırmalar yapılmış ve konunun uzmanlarının yetiştirilmesine başlanmıştır. Bu arada, örgütsel düzeyde "Türk Siyasi İlimler Derneği" ve "Türk Sosyal Bilimler Derneği"nin düzenlediği toplantılar, yaptırdığı araştırmalar ve çevirilerin de politika bilimi ve sosyolojisinin gelişimine yönelik katkıları da vardır.

3.BÖLÜM POLİTİK KÜLTÜR

I. POLİTİKA YAZININDA POLİTİK KÜLTÜR KAVRAMI VE ÇEŞİTLİ KULLANIŞLARI

- Politika literatüründe politik kültür kavramını esas alarak çözümleme yapanların yöneldikleri amaç aslında ortaktır: İncelenen politik sistemin işleye gitmesine katkıda bulunan kültür tipinin belirlenmesi. Politik kültürün farklı anlamlara dayanan tanımları da var. Örneğin, politik kültür, bazen bir ulusun politik gelenekleri veya kamu kurumlarına ruh veren özellikleri anlatır. Politik hayata damgasını vuran resmî olmayan kurallara; o toplumda hâkim olan politik ideolojinin dile getirdiği amaçlar da politik kültür kavramı içinde düşünülür. O kadar ki, bu bağlamda, politik ön yargılardan politik üsluba; politik ruh hâlinde, neyin meşru olup neyin meşru olmadığına varıncaya kadar birçok özellik politik kültüre atfedilir. **G.M. Patrick**, politik kültürün politika yazınında 4 tanıma dayanan, 4 kavramlaştırmasının bulunduğunu söyler. Bunlar; **1.** D. Easton'ın yapmış olduğu "nesnel" (objective) kavramlaştırma, **2.** G. Almond, B. Powell ve S. Verba'nın "psikolojik" veya "öznel" (subjective) kavramlaştırmaları, **3.** L.W. Pye'in "bulgusal" (heuristic) kavramlaştırması, **4.** R.D. Fagen ve R.C. Tucker'in "kapsamlı" (comprehensive) kavramlaştırmasıdır.
- Politik kültürün "nesnel" kavramlaştırması, politik sistemle uygun olan politik kültür arasındaki ilişki temeline dayanır. Politik sistemin girdileri ve başarısı politik kültür tarafından etkilenir. Nesnel olarak, belirli bir sistemin başarısı, belirli bir politik kültürle uyumlu olmaya bağlıdır.
- Politik kültürün psikolojik veya öznel kavramlaştırması, nesnel kavramlaştırmasının tam tersidir. Yani bireylerden bağımsız, onları aşan bir politik kültür kavramı değil, aksine bireyde (özne) temellendirilen bir kültür kavramı söz konusudur. Örneğin, **G. Almond, B. Powell ve S. Verba**, çeşitli bireysel ve ortak çalışmalarında yaptıkları kavramlaştırma bağlamında politik kültürü, bir politik sistemin üyeleri arasında politikaya karşı bireysel tutum ve yönelimlerin bir örüntüsü olarak tanımlarlar. Yani politik kültürden söz edildiğinde, bir politik sistemin üyelerinin bilişlerinde, duygularında ve yargılarındaki içselleştirmeye atıfta bulunuyoruz demektir.
- **Bulgusal kavramlaştırma**, görgül bir temellendirmeye dayanır. Buna göre, politik kültürün ne olduğu ancak araştırma yapılarak bulunur. Örneğin, **L.W. Pye**'in politik kültür kavramlaştırmasına hâkim olan görüşü budur. **Pye**'a göre, politik kültür bir toplumun geleneklerini, kamu kurumlarının ruhunu, yurttaşlık bağını, kolektif akıl yürütmeyi, liderlerin üslubunu ve kodlarını içerir. Bunun için de o topluma ilişkin bir araştırma yapma gereği Pye'in en fazla vurguladığı yöntemsel hususların başında gelir. Gerçi Pye bu vurguyu yaparken öznel kavramlaştırmanın işaret ettiği, psikolojik eğilimlerin önemini ve değerini inkâr etmiyor. Ama onlar kadar toplumun kolektif tarihinin bir ürünü, hem de o sistemi oluşturan bireylerin şahsî hayat tarihlerinin bir ürünü olur. Pye, bu noktadan hareketle, Çin, Burma gibi bazı toplumlar üzerine yaptığı araştırmalarla, politik kültürün somut olarak nasıl bulgulanabileceğini de bize göstermiştir. Politik kültürün kapsamlı kavramlaştırması, "politik kültür" dendiğinde, bu kavramı oluşturan nitelik ve özelliklerin tümüdür. Gerek **R.R. Fagen**'in, gerek **R.C. Tucker**'in çalışmalarında bu tür kavramlaştırma bağlamında politik kültür, bireylerin davranışları ve zihin yapıları arasındaki bağlantıyı ifade eder; açık davranışlar ve bunları yönlendirmede etkili psikolojik etkenlerin tümü politik kültür kapsamında değerlendirilir. Kapsamı en geniş politik kültür kavramlaştırması budur.

II. SEMBOLLER SİSTEMİ OLARAK POLİTİK KÜLTÜR

A- Psikolojik Temel

- Psikolojik kavramlaştırma, politik kültürü özünde temellendirir. Bir ulusun politik hayatına dair o ulus bireylerinin, tutum, inanç ve duygularının bütünü **politik kültürdür**. O ulusun tarihinin mevcut sosyal, ekonomik ve politik kültürü biçimlendirmede bir payı vardır. Geçmiş deneyimler tarafından biçimlendirilen tutumlar gelecekteki politik davranışlar üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Bireylerin öğrenerek eylemde bulunmaları kadar, eylemde bulunarak öğrenmeleri de mümkündür.
- Bireylerin politik nesnelere karşı tutumunu oluşturmaya katkıda bulunan 3 etken vardır. Bunlar:
1. Bilişsel (Cognitive), 2. Duygusal (Affective), 3. Yargısal (Evaluative) etkenlerdir.
- Birey, politik sistemin işleyişine, onun önde gelen şahıslarına ve mevcut politika sorunlarına dair belirli bir bilgiye sahip olabilir. Bu bilgi, bireyin bütün olarak sisteme uymasının tamamlayıcı bir parçası işlevini görebilir. Birey, sistemi, ailesinin ve arkadaşlarının etkisiyle duygusal olarak reddedebilir. Otoriteler tarafından kendisine empoze edilenlere duygusal olarak uymayabilir. Birey, sistemi moral bir değerlendirmeye tâbi tutabilir. Bireyin demokratik normları, onu, sistemin politik taleplere yeterli düzeyde yanıt vermediği sonucuna götürebilir; veya ahlâkî normları, kayırmacılığı kınamasına yol açabilir. Bireyin sisteme karşı tutumu ister bilişsel, ister duygusal, ister yargısal olsun, bu 3 etken, birbiriyle bir iç bağa sahiptir: Sistemin bir değerlendirmesini yapmak için, onun hakkında bazı bilgilere sahip olmak gerekir. Bu bilgiler duygularımız tarafından yönlendirilmiş olabilir. Bilgilerimiz duygularımızı yönlendirebilir. Yargılarımızın ve duygularımızın temelleneceği asgarî bir bilgi, en büyük ihtiyacımızdır. Bilginin sahip olduğu önem derecesi, politik kültür tipini de belirleyici niteliktedir. Meseleye tersinden de bakılabilir: Politik kültür tipi, bilginin sahip olabileceği önem derecesini belirleyebilir, onun duygusal ve yargısal etkenlerle olan ilintisini yönlendirebilir.
- Psikolojik kavramlaştırma 3 kültür tipi öngörür. Bunlar: 1. Yöresel (Parochial), 2. Uyruk (Subject), 3. Katılımcı (Participant) nitelemeleriyle ayırt edebiliriz.
- "**Yöresel**" nitelikli politik kültürde birey, köy veya kabile grubunun dışında politik sistem denen daha kapsamlı bir varlığın çok az farkındadır veya hiç farkında değildir. Bu tip kültürde birey, ne politik sisteme yönelik muhtemel etkisinin, ne de ona karşı yükümlülüklerinin bilincindedir. Bireyin politik sisteme (onun girdi ve çıktılarına) ve politik aktör olarak kendi kendine yönelik bilişsel, duygusal ve yargısal yönelimleri sığır yakındır. Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde okuryazar oranının yüksekliği, kitle iletişim araçlarının yaygın nüfûzu gibi etkilere saf (pure) yöresel politik kültür tipine rastlamak zor olduğundan; bu tip, geleneksel ve geçiş toplumlarına özgü kalır.
- "**Uyruk**" politik kültür tipinde birey, yaşantısında ulusal politik sistemin etkisini veya potansiyel etkisini idrak eder ve kendini onun bir parçası olarak görür. Ama politik hayattaki rolü pasiftir ve hükümet tarafından yönlendirilir. Politika tercihlerine göre, yönetime dair pozitif veya negatif beklentilere, rejim ve otorite hakkında meşruluk anlayışına veya ondan yabancılaşma duygusuna sahip olmakla beraber, politik katılımcı değildir.
- "**Katılımcı**" politik kültürde birey, sistemin girdi sürecinin farkındadır ve politikaya katılmaya isteklidir. Bu kültür tipinde birey katılım için fırsatların kullanımını değerlendirme yeteneğine ve dolayısıyla etkinlik duygusuna sahiptir.
- Hangi tip politik kültür yürürlükte olursa olsun, son tahlilde bireylerin hep tutum, inanç ve değerleri ön plandadır. Bu, psikolojik kavramlaştırmanın önemli bir eksiğidir. Çünkü bir kültürden bahsedebilmemiz, bir kolektivitinin varlığını zorunlu kılar. Bireylerin inançları, değerleri ve tutumları vardır ama kültürleri yoktur. Kültür, ulus, bölge, sınıf, etnik topluluk, formal organizasyon, parti gibi bir kolektivite özelliğine dayanır. Grup veya topluluk hayatının kolektif tasarımı sembollerdir. **Semboller**, bütünleştirici güçler olarak çalışır; bireyleri birleşmiş bir bütüne birlikte bağlayarak, kolektivitinin önkoşulu olan dayanışmayı da yaratır. Semboller aktörü yönlendirir, ona karışık ve belirsiz politik dünyayı anlamlandırmada yardım eder. Zaten politik kültürü en iyi anlamların sistematik çözümlemesini yaparak anlayabiliriz ki, bu da politik kültürü bir politik semboller sistemi olarak görür. Bireyin inanç, tutum ve değerler temeli üzerine kolektif tasarım olan sembolleri çatmadan politik kültürü tam olarak anlamaya, hatta ondan söz etmeye imkân yoktur.

B-Sembolik Çatı

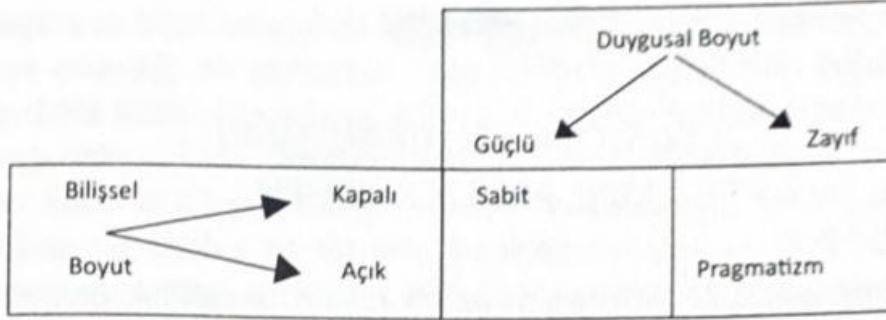
- Semboller, zihni kurgular olarak insanlara anlamlandırma araçlarını sağlarken, onlar için, topluluğun sahip olduğu özel anlamları ifade etmenin yollarını da belirler. Bunu yaparken, sembollerin yönelmiş oldukları 3 amaç vardır. Bunlar: **1. Zihinsel Ekonomi Yapmak**: Özetleme, bilgi ve yaşanan olayı indeksleme faaliyeti. Örneğin, ABD'de Başkan Ronald Reagan döneminde uygulanan ekonomik politikaları tüm anlamlarıyla "Reagan-economics" şeklinde tek bir kelimeyle çağrıştırmak gibi. Türkiye'de "24 Ocak", "12 Eylül" örnektir.

- **2. İletişim İhtiyacımızı Karşılama:** Örneğin, mezun olunan bir okulun yakaya takılan rozeti, tutulan bir futbol takımının amblemi, birbirini hiç tanımayan iki insanın bile ilk anda iletişim kurmalarına vesile olabilir
- **3. Toplumsal/Politik Kimlikleri Belirlemek veya Onamak:** Ulusal marşın, bayrak töreninin, ulusal liderin ölüm yıldönümünün, devletin kuruluş yıldönümünün gördükleri işlevi bu kategoride değerlendirebiliriz.
- Semboller, insanları günlük hayatın dünyevî havasından alır, kolektiviteyle yeniden birleştirir ve politik topluluğa olan inancı yeniden onar. Bunu yaparken de, toplumsal hayatın karmaşık gerçekliğini organize ederler ve bilişsel yol haritaları rolünü görürler. Politik hayatta aktör, bu bilişsel yol haritasına bakarak yönelir ve içinde bulunduğu politik dünyayı anlamlandırır. Örneğin "muhafazakâr" ve "liberal", "solcu" ve "sağcı" ayrımları ve sıfatları, bu anlamlandırmayı kolaylaştıran yaftalar olarak belirlenebilir. Bu tür yaftaların oynadığı rolün etkisine dair somut bir örneği Türkiye'den verebiliriz, **Şerif Mardin**, bir makalesinde, Türkiye'de eskiden beri en ciddiye alınan radikalizm şeklinin din aleyhtarlığı olduğunu söyler. Ona göre, geniş kapsamlı sosyal reform isteyen bir kimse, bunu bir din esasına oturtabilirse "solcu" sayılmaz ama özel mülkiyetin ve girişimin en ateşli savunucusu din aleyhinde ise "solcu" olur.
- Örneğimiz, sembollerin (burada "din aleyhtarı" olup olmama) bilişsel yol haritaları olarak, etkileşimde bulunduğumuz insanları nasıl anlamlandırabileceğimizi göstermenin yanı sıra, sembollerin ideolojilerle ve inanç sistemleriyle olan ilişkilerine de bir ölçüde işaret eder. Bu itibarla, sembollerin hangi koşullarda ideolojilere veya inanç sistemlerine dönüşebileceği sorusu önemlidir. Aşağıda bu sorunun cevabını vermeye çalışacağız.
- Daha önce, sembollere yönelmenin hem duygusal, hem de bilişsel boyutları olduğunu belirtmiştik. Hatırlanırsa, duygusal boyut, aktörün sembole yönelik duygularının yönünü ve yoğunluğunu; bilişsel boyutsa, aktörde nesnenin çağrıştırdığı anlamı ifade eder. Aktör sembollere 2 tür bilişsel anlam yükleyebilir: **1. Bağımsız (Substantive), 2. Çağrışımsal (Associative).**
- Bağımsız anlam, bir aktörün dış dünyaya ve onun işleyiş tarzına ilişkin içselleştirilmiş inançlarına ve değerlerine dayanır. Bunlar toplumsallaşmanın ve hayat deneyimlerinin ürünüdür. **Çağrışımsal anlam**, aktörün "ben kimim" sorusuna verdiği cevaptır. Çağrışımsal anlam, aktörün referans noktası olarak kullandığı diğer aktörler ve gruplarla ilişkisinin doğurduğu konumların ifadesidir. Bir aktörün herhangi bir sembole yönelmesi, önemli derecede bilişsel nitelik taşıyorsa, sembole gösterilen bağlılık ideolojiktir. İdeolojiyi, sembolik kurgulamaların kolektif olarak paylaşılmış anlamların ifade edilmesine ve aktarılmasına araç olarak hizmet eden bir alt-kategorisi sayabiliriz. İdeolojinin moral yükümlülüklerin belirlenmesindeki rolü, onun inanç sistemiyle olan ilişkisini de tesis eder. İnanç sisteminden kasıt, öğeleri arasındaki işlevsel karşılıklı bağlar sayesinde bir arada bulunan fikirlerin ve tutumların oluşturduğu bütündür.
- Politik inanç sistemi dendiğinde politikaya ilişkin inançların bütününe belirtiyoruz. Politik inanç sistemleri aktörlere ne tür politik eylemin ahlâkî veya haklı olacağı konusunda yol gösterirler. Örneğin; otoriteye itaat etmek için, onun eylemlerinin haklılığı veya yerindeliği aktörün inanç sistemi yardımıyla değerlendirilir ve bunun sonucunda aktör otoriteye itaate devam edip etmeyeceğine karar verir. Politik inanç sistemi, politik topluluğa dair moral yükümlülüklerin ifade edilmesinde bir meşruluk ölçütüdür ve ideolojinin kapsamında yer alır. İnanç sistemi, bilişsel ve duygusal olmak üzere 2 boyuta sahiptir. **Bilişsel boyut**; "kapalı" yani, kanıt ve tartışmalara tâbi olmayış veya "açık" yani kanıt ve tartışmalara tâbi oluş şeklinde belirebilir. Duygusal boyutsa, "güçlü" veya "zayıf" niteliktedir. Bu bu 2 boyut arasında sıkı bir bağlantı vardır. Bu, politik inanç sisteminin tipini de belirleyici niteliktedir. **G. Sartori, R. Dahl'dan** esinlenerek sistemin bu iki boyutu ve bu boyutların içerdiği özellikler arasındaki çapraz ilişkilere göre 4 tip politik inanç ögesi vardır.

Şekil 3.
Politik İnanç Ögeleri

- Şekil 3'e göre, bilişsel boyutu kapalı, duygusal boyutu güçlü olan bir politik inanç sistemi ögesi sabit; ama bilişsel boyutu açık, duygusal boyutu güçlü olan sistem ögesi ise, sağlam tipe tekabül eder. Sabit (fixed) tipte bir politik inanç ögesi katı, dogmatik, kanıta ve tartışmaya itibar etmeyen özellikler taşır. Esnek olmayan (inelastic) tip, hâlen tartışmaya ve kanıta itibar göstermesine karşılık düşük dinamizm gösterir. Sağlam (firm) tip öge, pekiştirir ama kanıt ve tartışmaya açıktır; ilke olarak değişebilir özellik arz eder. Değişken (flexible) tip öge, zayıf bir özellik göstermekle beraber, kanıt ve tartışmaya açık olup, değişebilirliğe sahiptir. Aktörün sahip olduğu bilişsel ögeler, politik tutumlar ve beklentileri arasında uyum kurmaya, çelişkiye düşmeyi önlemeye ve mantıksal bir tutarlılığa sahip olmaya yardım eder. Ama aktörün sahip olduğu 2 farklı inanç sisteminin var olması hâlinde mantıksal bir çelişki doğabilir. Çünkü aktörün öznel durumuyla mantıksal nesnel durum arasında her zaman uyum olduğu söylenemez. Bu durumda aktör, ideolojik tutumla pragmatik tutum arasında bir salınım gösterir. Bunu anlamak için aktörün inanç sisteminin bilişsel ve duygusal ögeleri arasındaki ilişkinin niteliğine bakmak gerekir. **Sartori'den** ilhamla bu durumu aşağıda Şekil 4'te görüldüğü gibi izah edebiliriz.

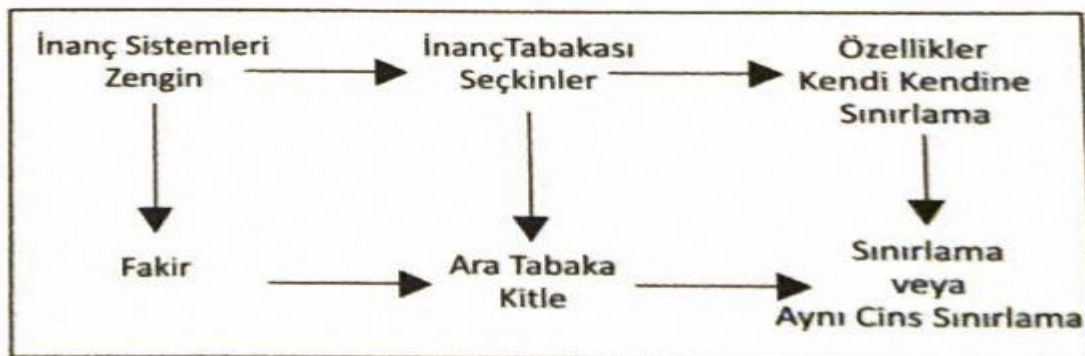

Şekil 4.
Aktörün İdeolojik ve Pragmatik Tutumları Arasındaki İlişki

- Aktör, politik inanç sistemi dâhilinde bir sembole yönelik olarak kapalı bir bilişye (cognition), ama güçlü bir duyguya sahipse, konumu itibarıyla ideolojiktir. Bu durumda aktörün inanç sistemi bir ideolojiye dönüşmüştür. Buna karşılık, açık bir bilişe, zayıf bir duyguya sahip aktörün sembolik yönelim içindeki konumuysa pragmatiktir.
- İnanç sisteminin mantıksal tutarlılığı ve sınırları o toplumdaki seçkinler (elit) tarafından belirlendiğinden, politik etkileşime giren aktörleri bu itibarla seçkinler ve kitle olarak 2 kategoriye ayrılır. Genel olarak politik kültür bağlamında bu 2 kategori arasında farklar vardır ve bu farklar önemli etkilere sahiptir.

IV. SEÇKİN POLİTİK KÜLTÜRÜ KİTLE POLİTİK KÜLTÜRÜ

- Seçkin politik kültürüyle kitle politik kültürü arasındaki önemli fark **bilişi düzeyidir**. Seçkinler, kitleye göre daha yüksek bir bilişi düzeyine sahiptirler. Bu, kendini politik kültürün inanç sisteminde özellikle gösterir. Seçkinlerin inanç sisteminin oluşturan ögelerin işlevsel karşılıklı bağları açık seçik bellidir. Oysa kitlenin inanç sistemi bu özelliği içermez. Aktörün seçkinlik konumu azaldıkça, sahip olduğu inanç sisteminin yapısal bütünlüğü de azalır, dolayısıyla aktörün hangi düşünce ögesinin hangisiyle bağlantılı olduğu belirsizleşir. Aktörün bilişi kapasitesi azalır ve dünya görüşü daralır. Pek çok ayrıntılı bilgiyi birleştiren geniş çaplı inanç sistemleri yerine, çok ufak çaplı inanç sistemi demetleri kendini gösterir. **Sartori**, bu açıdan seçkinlerin inanç sistemlerinin (dolayısıyla politik kültürlerinin) daha zengin, kitleninkinin fakir olduğunu söyler. Şekil 5, aşağıda bu durumu gösterir.

- Seçkin ve kitle arasındaki fark, eğitim düzeyinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Seçkin tabaka toplumdaki çoğunluğa göre daha uzun süre eğitim görmüş kişilerdir. Bilişi düzeylerinin yüksek olmasına bağlı olarak seçkin tabakaya mensup kişiler, soyut düşünebilme ve mantıksal yargılara ulaşma yeteneğine sahiptirler. Bu kişiler sembollerini yönlendirirler (manipüle ederler) ve kitleye kendi yorumlarını empoze ederler.
- **L. Dittmer**, seçkinlerin bu faaliyetini "**çerçeveleme**" (framing) olarak adlandırır. Çerçeveleme, sembollerin dışsal ve içsel ortamının başkalaştırılarak çoğaltılmasıdır. Bir sembolün dışsal ve içsel olarak çerçevelenerek seçkinler tarafından kitleye aktarılması mümkündür. **Dışsal çerçeveleme**, ayinsel nitelikli törenler ve kutsanmış kullanılarak yapılır. Böylece sembol tamamen farklı bir yapıya büründürülür; daha etkileyici, güçlü ve büyük hâle getirilir. **İçsel çerçeveleme**, özgül veya saygın bir söz dağarı ve fiziksel jestlerin bir arada kullanılmasıyla yapılır. Böylece sembolle ek bir güç ve kutsallık atfedilmiş olur.
- Seçkinler, çerçevelemeyi kurumsallaştırarak kitle üzerinde kontrol sağlarlar ve mevcut kontrollerini pekiştirirler. Bunda ayınleştirme, sembol sistemini, dolayısıyla politik kültürü yalan çıkarabilecek, sonuçları öngörülmeleyen dış olaylardan mümkün olduğunca tecrit etmeye yönelir ve bu itibarla politik kültürü insanlar topluluğu içine hapseder. Bu sayede kontrol tesis edilmiş ve istenen bir toplumsal/politik düzen mümkün hâle gelmiş olur.
- Seçkinlerin bu şekilde rolünü tayin eden tek etken olarak eğitimden söz etmek yanlış olur. Eğitim düzeyi çok düşük olan bir aktör, politikaya duyduğu ilgi, politik olayları izleme sürekli ve düzenli politik faaliyette bulunarak da eğitime benzer bir avantaj elde edebilir; bu bakımdan eğitim düzeyinden bağımsız olarak güçlü bir inanç sistemine sahip olabilir. Seçkin tabaka da ideolojileri, inanç sistemleri, politik kültürleri bakımından kendi içinde bir derece farklılığı gösterir. Örneğin, daha çok ideolojik seçkinlere rastlayabileceğimiz gibi, daha çok pragmatik veya daha az ideolojik olanlarına da rastlayabiliriz.
- Şerif Mardin'e göre, Osmanlı'da bir yanda süslü dil ve değerleriyle yönetici sınıf (seçkinler), öbür yanda taşranın halka mahsus kültürü ve bu kültürde içkin canlı bir dil vardı. Türk politik kültürü üzerine yapılan bazı araştırmalarda varılan sonuç; bu kültürün "biz"- "onlar", "dost"- "düşman" ayrımı üzerine temellendiğidir. Bu özellik, grup-içi dayanışmayı, aynı ölçüde grup-dışı eleştiriye en duyarlı konular hâline getirmiş: doğal olarak da hoşgörü yokluğunu ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de seçkinlerin kitle üzerindeki kontrollerini pekiştirmede yardımcı öge, onların demokratik teorinin özü olarak İslâmî politik düşüncelerine de uygun olma gibi bir avantaja sahip bir kavramlaştırmaydı: **Topluluğun genel uyumu**.
- Toplumun genel uyumunu sağlamaya yönelik olarak *dışsal sembolik çerçeveleme* "**bölücülük**"tür. Bu klişe, her toplum kesiminin, karşısında tehlikeli gördüğü kesime karşı kullandığı suçlama aracı işlevini görmüştür. Seçkinlerin, topluluğun genel uyumu için kullandığı *içsel sembolik çerçeveleme*, devlettir. Politika, iktidar, ulusal hayatın her yönü devlet sembolü etrafında toplanmış, seçkinler kendi kaderlerini devlete sadâkatle özdeşleştirmişler, kitleden de "yüce" ve "güçlü" devlete karşı aynı sadâkati istemişlerdir. Buna rağmen, Türk politik kültürü seçkin niteliğinin özellikle çok partili hayata geçişten sonra kırılma sürecine girmiştir.

V. POLİTİK KÜLTÜR VE DİL

- Dil insanın temel sembolüdür. Diğer tüm sembol sistemleri sadece dil aracılığıyla yorumlanabilir. Dilde ifadesini bulmayan herhangi bir nesnenin herhangi bir anlama sahip olması da mümkün değildir. Dil, gerçekliğin bir parçasını temsil eder veya ona gönderme yapmakta kullanılır. Gerçeklere sembollerle yaklaştığımız, neyi göreceğimizi, neye dikkat edeceğimizi ve nasıl yorumlayacağımızı sembolle göre yaptığımız anımsanırsa, dilin sosyal etkileşime girmemizi, dolayısıyla kültürle birleşmemizi sağlayıcı rolü ortaya çıkar. Bu itibarla, dil aracılığıyla paylaşılmış olan sembolik ifadeler toplumsallaşma aracıdır ve aktörle topluluk arasındaki sosyal bağı yaratır. Bu bağın yaratılmasında dil basit bir araç değildir, bu bağı temellendiren olayların anlamına şekil veren bir parçasıdır.
- Semboller ancak kelimelerle tasvir edildiklerinde bize bir anlam ifade ederler. Sembolik olan eylemleri ve tüm nesneleri kelime kullanarak tanımlarız. Bir tür anlatım ögesi olarak kelimeler, gerçekte bütün sembollerini mümkün kılan bir öneme sahiptir. **Genel olarak kültürü, özel olarak da politik kültürü**, esasen dilsel olarak organize edilmiş yorumsal örüntüler bütünü olarak yaşadığımızı ve bu yaşadıklarımızı kelimeler şeklinde anlatıp aktarıyoruz. Bu sayede bir durumu tanımlamış, yani somut olarak dile getiririz. Ama bir de mevcut bir durumun soyut bir şekilde anlatımı söz konusudur ki, bunda da bize işaretler yardımcı olur. İşaretler, öznel anlamları indekslemede işlev gören soyutlamalardır. Örneğin; bir silah hayvanları avlamak için üretilmiştir ama bu silah saldırganlığın ve şiddetin sembolü olabilir. Silahın işaret olarak gördüğü işlev, dolaylı bir çağrışım şeklinde karşımıza çıkar. Bu çağrışım her zaman aynı işaretle beraberse, sembolden söz edilir. Bu bakımdan, bir nesnenin özü itibarıyla işaret işlevini görebileceği gibi; işaretin dolaylı çağrışımsal bir anlamı olmasının, onu sembol hâline getirir. 2. durumda, işaret, nesnel olarak paylaşılan bir gerçeklikle dolaylı bir ilişki içindedir ve bunun için sembol niteliğindedir.

Kırmızı trafik ışığı bir işarettir ve çağrışımsal bir anlamı yoktur. Oysa kırmızı bayrak birçok çağrışımlara sahiptir: Bazıları için sevinç, diğer bazıları için hüznün şeklinde paylaşılan bir gerçekliğin parçalarıyla ilintili olduğundan **semboldür**. İşaretlerin sembollere dönüşümü, kullandığımız dilin dönüşümüne de yol açar. Örneğin "kırmızı" işaret niteliğini taşıyan bir kelimedir ve "nesne dil'in bir ögesini oluşturur. Fakat "kırmızı bayrak" ihtilâli, "kırmızı elma" Ziya Gökalp'in "Turancılık" idealini çağrıştıran bir semboldür ve "**meta dil**"in bir ögesidir.

Meta	Sembol	
Dil	İşaret	Çağrışım
Nesne		
Dil	İşaret Eden	İşaret Edilen

Şekil 6. Sembol-İşaret-Dil ilişkisi

- Sembollerin yarattığı Meta-Dil (üst-dil) olgusu, dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını, bir kontrol aracı olabileceğini ifade eder. Sembollerin en önemli işlevleri insanlara "anlamlandırma" araçlarını sağlamalarıydı. Bu, dilde yansıyor. Yani dilde ifadesini bulmayan nesnenin herhangi bir anlama sahip olması mümkün değildi. Dil, dünya hakkında temel ilkelere ve varsayımlara dayanan kategoriler ve kurallar sistemidir. Bu anlamda dil, nesnel gerçekliğin bir aynası olmayıp, onu karmaşık ve şaşırtıcı dünyadan soyutlamış anlamlı algılamaları organize ederek yaratır. O hâlde dil, benim algıladığım dünyayı tasvir eden semboller dizisidir. Bir dili kullanırken, yani sembollerden oluşan bir meta dil oluşturulduğunda, sadece anlaşılacak gayesi güdülmez: İnsanların itaat etmelerini, saygı duymalarını, değer vermelerini, vs. de sağlamak istenir. Kullanılan dil, diğer insanlar üzerinde kontrol sağlama isteğini de açığa çıkaran bir araçtır. Gerçekliğin dilsel olarak yaratılması, gelişigüzel ve rastlantısal değildir; politik eyleme uygun gelen anlamların yaratılması süreci, gerçekliğin dilsel olarak kurgulanmasını sınırlar. **Anlamlandırma**, aktörlerin duygusal talepleriyle ilgili olduğu zaman ortaya çıkar. Duygusunu temsil ettiği ölçüde de anlam ifade ederler. Bu da, politik kültürün özüdür: Aktörlerin politika hakkında hissettikleri. Seçkin tabakaya veya kitleye mensup olsun, bir aktörün politika hakkında ne hissettiğini anlamının önemli bir yolu, onun içinde gömülü olduğu politik kültürün en önemli ögesi olan dili nasıl konuştuğuna bakmaktır.
- Günümüz Batı toplumlarının içinde bulunduğu toplumsal değişme sürecinin önemli yanlarından biri de politik ve kültürel alanların birbiri içine geçmiş olmasıdır. Bu, mevcut toplumsal farklılıkların (cinsiyet, ırk, sınıf, etnisite) hem düzleşmesine hem de belirgin hâle gelmesine yönelik bir yapılaşmaya olanak sağlar. Bu yeni yapılaşmayı **popüler kültür** denir. Popülerin "**halka ait**" ve "**birçok kişi tarafından sevilen veya seçilen**" olmak üzere zaman içinde değişmiş 2 anlamı vardır. Popülerin bugün çağrıştırdığı anlam 2.'sidir. "Popüler" demek, çoğunluğun hoşlandığı veya yaygın olandır. Popülerin işaret ettiği gerçekliği belirlemek zordur. Ama popülere vücut veren kapitalist üretim gibi, maddî bir zemin dikkate alındığında, popüler olmak, kapitalist meta üretiminin çelişik ihtiyaçlarını karşılamakla bağlantılıdır. Popüler olan, birbirleriyle çelişik olan her toplumsal durumu kucakladığı için "**yaygın**"dır. Bu, popülerin farklılıkları düzleştirici yanındır. Popüler olan, hâkim güçlere veya kültüre sadakati sağlayıcı bir işlev görür; popüler, ilk aşamada hâkim güçler tarafından belirlenir ama tam da bu noktada tâbi güçlerin kendi hususiyetlerini ön plana çıkaran bir direnç göstermesi gündeme gelir.
- Hâkim olan tümüyle her şeyi kontrol edemeyeceği gibi, tâbi olan da kendi sadakatini biçimlendirebilir. Popüler olan, her zaman çelişik olarak kalmaya mahkûmdur: Popüler, ve tâbi olmayı, hem iktidarı ve direnmeyi içerir. Popüler kültür dendiğinde, iktidarın sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk ve sosyal farklılıklarımızı anlamlı kılan diğer kategoriler arasında eşitsiz dağıldığı toplumların derin çelişisini resmeden bir kavram akla gelir.
- Sosyal farklılıkları, hem aşan hem de belirginleştiren şekilde iktidar ilişkilerinin bir parçası olan "gündelik gerçek" ile "önerisel hayat tarzı" arasındaki ahenk, duygulara ve zihinsel algılara hitap ederek (özellikle sanatın çeşitli anlatımlarıyla) sembolik olarak yeniden üretilir. Bir toplum içindeki farklı grupların veya o grupların ve toplumun farklı tarihsel dönemlerde kendi popüler kültürleri olabilir. Popüler kültür, **Fiske'nin** dediği gibi, kültür endüstrisi tarafından değil, halk "tarafından" üretilir çünkü popüler kültür, halkın acil (gündelik) sosyal durumuyla ilgilidir. Bu durumu belirleyen, toplumun tahakküm ilişkileri olduğu için, popüler kültür bu tahakküme karşı çıkış olarak halkın durumunu ifade etme ve dönüştürme girişimidir. Popüler kültür, politik bir içime ister istemez sahiptir.

Popüler kültür, çelişik mahiyetini burada da gösterir: Bir yandan popüler kültür, politika olarak kendini gösterir ama öbür yandan da politika, popüler kültür olarak etkide bulunur. John Street, popüler kültür olarak politikaya 1985'te şarkıcı Bob Geldof'un "evrensel insancılık ruhu"nu organize etmede müziği kullanmasını örnek gösterir. Popüler kültür olarak politikanın dinamiğini politikacıların popülarite arayışları oluşturur. Politik ve kültürel anlamların iç içe geçmişliği, hem bu arayışı meşrulaştırır hem de politikacılar bu arayışta kendilerini her zaman popülerin kültürel temsilcileriyle özdeş kılarlar; film ve medya yıldızlarının da politikacı veya lider olmalarının yollarını açarlar. Bu sebeple, politik olanın popüler olanla özdeşleşmesi, tahakküm ilişkilerinin onanması sonucunu doğurucu niteliktedir. Ama öbür yandan, popülerin politikayı kullanması bu tahakküm ilişkilerinin dönüştürülmesine, o ilişkilere karşı direnmeye sebep olur. Zaten politikanın kalbinde de bu çelişik durum yatar.

IV.BÖLÜM YURTTAŞLIK VE KATILIMCI DEMOKRASİ

I. KAVRAMSAL İLİŞKİ

A-Yurttaşlık

- Latince (civis) ve Yunanca (polites) kökenleri itibarıyla, yurttaş, bir politik topluluğun üyesi demektir. Özellikle eski Yunan şehir devletinde (polis) yurttaş, kölelerden ve meteklerden, yani yabancılardan ayrıcalıklı olarak şehrin politik hayatına katılma hakkı olan zümreyi ifade eden bir kavramdı. Eski Yunan'da yurttaşların elde ettikleri katılma hakkı doğuştan kazanılan bir haktı; bu da, Yunanlıların ana ve babalarının üyesi oldukları şehirlerin yurttaşı olarak kalmalarından kaynaklanıyordu. Yurttaşlığın doğurduğu hak, asgarî olarak politik bir etkinliğe veya kamu işlerine katılma hakkını içeren üyelik hakkıydı. Yürürlükte olan demokrasi derecesine göre, bu katılma hakkının şehir kurulu toplantılarına katılma hakkından ibaret kalması kadar, daha dar veya daha geniş bir görevler silsilesine seçilmek hakkı da olabilirdi. Önemli olan husus, bir Yunanlı için yurttaşlığın daima, böyle bir katılmayı az veya çok gerekli kıldığıydı. Bir başka önemli husus da şuydu: Yunanlı, yurttaşlığını sahip olduğu bir şey olarak değil, daha çok aileye üye olmak gibi paylaştığı bir şey olarak düşünürdü.
- Yurttaşın eski Yunandaki bu konumu, çok daha sonraki dönemlerde politik düşünürlerin kavramlaştırmalarında da etkisini göstermiştir. Örneğin, J.J. Rousseau'nun politik düşüncesinde yurttaş olmanın belirleyici özelliği bütünün bir parçası olarak var olmak, bu sayede insanın değerinin de bütüne, yani topluluğa bağlı olmak şeklinde belirmesi idi.
- Fransız Devrimi'nin Jakoben döneminde yurttaşlığın kendisi her Fransız tarafından, din/ zümre (estate), aile ve bölge gibi alternatif kimliklere karşı hâkim (dominant) kimlik olarak yerleştirilme gayretinin konusu olmuştur. O dönemin yaygın onursal unvanı olan monsieurnün (bay/bey) tamamen evrensel citoyen (yurttaş)la ikame edilmesi bu gayreti sembolize ediyordu. Yurttaşlığın yaygınlık kazandığı ölçüde erdemli davranışın temel güdüsü sayılan dinsel inanç ve ailevi sadakat arka plana itilmiştir. Jakoben ideolojide yurttaşlık, herkesin topluluğa hizmetle yükümlü olduğu evrensel bir görev hâline gelmiştir.
- Görevin layıkıyla ifası için Jakobenler yurttaşlara özgür, özerk ve karar alıcı özellikler de atfetmişlerdir. Bu anlamda, Fransız Devrimi'nin ürünü olan yurttaş, şehir-devletin yurttaşına göre daha aktif konuma sahiptir. Çünkü Fransız Devrimi'nin yurttaşı, şehir devletinin yurttaşı gibi yürürlükte olan demokrasinin derecesine bağlı bir katılma hakkına sahip değildi. Tersine, kendi özgür, özerk ve aktif konumu, yürürlükteki demokrasinin derecesini belirliyordu: çağdaş demokrasilerin yurttaş tipinin atası Fransız Devrimi'nde doğmuştur, demek yanlış olmayacaktır. Şehir-devletinden başlayıp günümüze kadar geçen sürede "yurttaş" kavramıyla kastedilen 2 farklı anlayış etki olmuştur. 1.'si, yurttaşlığı bir görev, bir sorumluluk, gururla kabul edilmiş bir yük olarak tanımlar. 2.'si, yurttaşlığı bir statü, bir yetki, bir hak veya pasif şekilde kullanılan haklar manzumesi olarak görür. 1. anlayışta yurttaşlık hayatımızın çekirdeğini oluşturur; 2. hayatımızın dışsal çerçevesi olarak belirir. Hayatımızın çekirdeği olarak yurttaşlıkta aktörlerin bir diğerine sıkı sıkıya bağlılığı söz konusudur. Dışsal çerçeve olarak yurttaşlıkta bu sıkı bağa rastlanmaz; aktörlerin ayrı bağılılıkları vardır. Yurttaşlığı bir görev olarak tanımlayan anlayış, yurttaşı aynı zamanda politik hayatın baş aktörü olarak görür; o, hem kanun yapıcıdır, hem de kendi günlük işlerinin yönetimini ifade eder. Oysa statü olarak yurttaşlık anlayışında, kanun yapma ve yönetim başkalarının işidir, yurttaşın işi özeldir.
- Günümüz demokrasilerinin dayandığı, 1. tür yurttaşlık anlayışıdır. Zaten, çağdaş demokrasiler üzerine yapılan araştırmalarda da ortaya konmuştur ki, bir demokrasinin başarısını belirleyen, tüm yurttaşların politikaya katılmaları ve aktif olmaları, yurttaşlık kültürünün o toplumda egemen olmasıdır. Çağdaş demokrasiler, yurttaşlığın temelini politik kontrolün sağlanmasına katılmak olarak kabul ediyorlar. Bu da, seçim yoluyla olur. Çağdaş demokrasiler seçime indirgenemez. Seçim, politik katılmanın hukuki boyutudur. Çünkü seçim yoluyla politik katılma evrensel oya dayanan politik topluluğun yasal üyeliğini icap ettirir. Seçimlerin her demokraside dönemsel olarak (dört-beş yılda bir) yapıldığını göz önüne aldığımızda, seçimlerin yapılmadığı zamanlar

yurttaşların politik kontrolü sağlamaya ne şekilde, nasıl katılacaklarına karar vermemiz zorlaşacaktır. Bu sebeple, katılmayı seçimlerle sınırlı tutmak, yurttaşlığın alanını fazlasıyla daraltmak, o görevi ayrıcalıklı gruplara tanımak olur. Böyle olursa da şehir devletinin yurttaşlık anlayışında ileri gidememiş sayılırız.

- Şehir devletinde **yurttaş**, o topluluğun yönetici grubunun ayrıcalıklı statülere sahip olanlarına denirdi. Buna rağmen, ilgili yazında yaygın olan tanım, yurttaşlığın bir topluluğa katılma veya ona üye olma şeklinde yapılandırılır. Çalışması klasikleşmiş olan **T.H. Marshall'ın** tanımı bu türdendir. Ona göre, yurttaşlık bir topluluğun tam üyeliğinin doğurduğu bir statüdür. Ayrıca, bu statüye sahip olanlar, statüye ilişkin haklar ve görevler bakımından eşittirler. Yurttaşlık, sadece bir topluluk içinde işlev kazanan, ama bu sayede belirli haklara ve görevlere sahip olmayı içeren bir statüden ibarettir. Bu sebeple, yurttaşlığın aktif ve katılımcı boyutu ortadan kalkmıştır. Özellikle aktif ve katılımcı boyutları dikkate alan daha başka tanıma ihtiyacımız vardır. Böyle bir tanıma **G.A. Kelly'den** esinlenerek, ama onunkini genişleterek şu şekilde yapabiliriz: Yurttaşlık bir topluluğa katılarak veya üye olarak ve bu üyelik çerçevesinde edinilen hak ve görevlere dayanarak kendilerinin ve gruplarının çıkarlarını içeren özel alanda olduğu kadar kamu alanında da eylemde (act) bulunma hakkıdır.
- Yurttaşlığın ifa edilmesi, her şeyden önce, katılmayı ve aktif olmayı teşvik eden bir demokrasiyi zorunlu kılar ki, bu katılımcı demokrasidir.

B- Katılımcı Demokrasi

- Demokrasi, kelime kökeni itibarıyla **halkın (demos) iktidarı (kratos)** anlamına gelir. Ama halk kavramının muğlak oluşu yüzünden, **Sartori'nin** belirttiği gibi, "demokrasi halkın iktidarını" öncülünden kesin ve yararlı sonuçlar çıkarmak güçtür. Çünkü **Sartori'ye** göre, "halk"ın anlamlarının muğlaklıktan kurtarılması, bir tarihî dayanaklar sorununu da ortaya çıkarır: ". **Demokratia** terimi ortaya çıktığı zaman, bu halk bir Yunan polisindeki demos'tu, yani, kolektif bir organ olarak hemen orada etkinlik gösteren, birbirine sıkıca kenetlenmiş, küçük bir topluluktur. Ama politik toplum (devlet) büyüdükçe, somut bir topluluğu halk kavramıyla gösterme olanağı azalır ve bu kavram daha çok hukukî bir varsayımı veya her seferinde, soyut bir yapıyı anlatır."
- Sonuç itibarıyla de "halk" herkesin yerini almaya başlayan bir terim olmuş ve bu herkes gittikçe artan bir şekilde kaygan, şekilsiz bir toplum (Gesellschaft) özelliği daima artan ve topluluk (Gemeinschaft) özelliği daima azalan bir yığın hâline gelmiştir. Demokrasinin temel politik aktörü halktır, dendiğinde aslında hiçbir şey ifade edilmez. Oysa katılımcı demokraside temel politik aktör topluluk olduğundan "halk"ın yerini yurttaş almış olur ve böylece kavramsal bir muğlaklık da ortadan kalkar.
- Katılımcı demokrasiyle kastedilen şudur: Yurttaşların kendilerini etkileyen kararların alınmasında çeşitli şekillerde etkin olarak katılmaları ve katılmanın toplumun tüm sektörlerinde oldukça yüksek bir adem-i merkezîyetçilik aracılığıyla gerçekleşmesi. Katılımcı demokrasinin sahip olduğu özellikler:
  - A. Tüm bireyler, kendileriyle ilgili tüm kolektif karar almaları arzuladıkları genişlikte katılmalarını sağlayacak fırsatlara tamamen sahip olmalıdırlar.
  - B. Kolektif karar almaya katılma, oy vermeye sınırlı olmamalıdır, çok çeşitli başka faaliyetleri de kapsamalıdır. Kolektif karar almadaki sorumluluk geniş bir şekilde dağılmalıdır, sadece resmî görevlilerle ve/veya uzmanlarla sınırlandırılmaması, bu kararlardan etkilenecek tüm şahısları kapsamalıdır.
  - C. Politik olmayan alanlarda kolektif kararlara katılma, bireylere politik hüner ve normları öğretici ve onları daha geniş politik meselelere katılmayı güdüleyici nitelikte olmalıdır.
- Bu özellikler şunu gösterir; katılımcı demokrasi için gerekli olan yurttaşların bilincinde bir değişimin gerçekleşmesi, kendilerini aktif olarak görmeleri, bunun için kapasitelerini arttırmaya gayret etmeleri ve geliştirmeleridir. Yurttaş ancak özerk olduğu ve kendini geliştirdiği oranda katılımcı demokrasi gerçekleşebilir; katılımcı demokrasinin gerçekleştiği oranda da yurttaş, özerk olup kendini geliştirebilir.
- Günümüzde katılımcı demokrasiye dair esas problem, onun nasıl işlediği değil, ona nasıl ulaşılacağıdır. Bu da, katılımcı demokrasinin henüz tam gerçekleşmemiş bir ideal olmasından kaynaklanan bir sorundur. Çözüm, aslında genel olarak tarihsel süreç içinde demokrasinin tüm türleri için bir "ideal"ın öngörüldüğü ve bunun realiteyle çekişmesi söz konusu olmuştur. Önemli olan, ideal kabul edilse de, katılımcı demokrasinin tarihsel süreçte varılan önemli bir aşamayı ifade etmesi ve yurttaşlığa kazandırdığı yeni anlamları içermesidir.

II. TARİHSEL ARKAPLAN: ULUS-DEVLET KURMA SÜRECİ VE YURTTAŞLIK

- Ortaçağ kentlerinde de eşit yurttaşlık olgusunun örneklerine rastlanır ama bu kentlerde özgül hak ve görevler yerel olarak sınırlıydı. Ama ulus-devlet olgusunun ortaya çıkmasıyla yurttaşlık hak ve görevleri yerel olmaktan çıkmış, ulusal niteliğe bürünmüş, giderek evrenselleşmiştir.

- Modern veya ulusal-demokratik yurttaşlığın Batı kapitalizminin gelişmesine paralel bir tarihi vardır.²¹ Tarihsel olarak, ulus kurmanın ve demokratikleşmenin çekirdek ögesi, esas itibarıyla "yurttaş" olarak sınıflanan tüm yetişkinlerin haklarının ve görevlerinin yasallaştırılmasıdır.²² Kapitalizm bu bağlamda yurttaşlığı şu özellikleriyle teşvik etmiştir: Kapitalizm, her şeyden önce, mübadele ilişkileri aracılığıyla evrensel kültürün büyümesini sağlamış, tüketicinin özerkliğine fazlasıyla önem vererek bireyselliğin doğmasına katkıda bulunmuştur. Genel olarak kapitalizm, statü hiyerarşisinde daha çok sözleşmeye dayanan ilişkileri esas aldığından; hükümetin de toplumsal bir sözleşme temeli üzerine inşa olması gerektiği fikrini benimsemiştir. Bu fikir, hem tamamen kapitalist ekonomik ilişkilerle uyumun bir ifadesi, hem de yurttaşlığı ortaya çıkaracak kurumlar manzumesinin bir zeminiydi.
- Batı Avrupa toplumlarında ulus-devlet kurma süreci dört aşamada tamamlanmıştır. **1. aşama**, 15. yüzyıldan Fransız Devrimi'nin yapıldığı 18. yüzyıla kadar çok uzun bir süreyi kapsar ve devletin oluşumunu içerir. Bu aşamanın ortaya çıkardığı önemli sonuç, seçkinler düzeyinde ekonomik, politik ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir.
- **2. aşama**, kitlelerin giderek artan oranda sisteme dâhil olmasını ifade eder. Bunda asker ocağının, okulun, yeni kitle iletişiminin, merkezin, seçkinleriyle kenar arasında teması sağlayan kanallar olarak oynadığı rol etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken, aynı kanalların kitleler nezdinde yarattığı yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimliğin, kiliseler, mezhepler veya yerel seçimler tarafından yaratılmış olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, 2. aşamanın ortaya çıkarmış olduğu önemli sonuçtur.
- **3. aşama**, toplum üyelerinin politik sistemin işleyişinde tebaalıktan aktif yurttaş kavramına geçmelerini içerir. Bu, muhalefete tanınan güvencenin kurumsallaşması, temsil organları üyelerinin seçiminde daha geniş bir seçmen kitlesine hak tanınması, politik partilerin örgütlenip çıkarların ifadesi ve birleştirilmesi işlevlerini görmelerine paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu aşamaya tekabül eden önemli iki oluşum, endüstriyel ve ulusal devrimlerin başarılmaları ve bunların yaratmış olduğu çatışmalardır: Ulusal devrimle beraber bir yandan kenar bölgelerdeki azınlık kültürüyle, hâkim kültür arasında; öbür yandan merkezî devlet otoritesiyle kilise(ler) arasında çatışmalar gündeme gelmiştir. Endüstriyel devrimin ürünü olan çatışmalar, özelde topraktaki mülkiyet çıkarlarında vücut bulan hâkim sınıf ile doğum hâlindeki burjuvazi arasındaki, genelde mülk sahipleri ve işverenlerle, kiracılar ve işçiler arasındaki bölünmelerden kaynaklanmıştır. Bu aşamada, değerlere dayanan yerel çatışmalardan, daha çok çıkarlara dayanan işlevsel çatışmalara geçilmesi çok önemli bir değişim olarak ortaya çıkmıştır.
- **4. aşama**, devletin idarî aygıtlarının genişletilmesine ilişkin süreci kapsar. Bu aşamada yeniden dağıtım araçlarının artması, kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi, ulusal çapta ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması (müterakki vergileme, zengin sınıflardan ve bölgelerden, fakir sınıflara ve bölgelere kaynak aktarımı gibi), devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olarak belirmiştir.
- Bu 4 aşamada, Batı Avrupa toplumlarında merkez (center) ile kenar (periphery) arasındaki etkileşim, hukuk, ordu (güç), kültür ve ekonomi gibi dört kanal aracılığıyla ve 3 boyutlu olarak gerçekleşmiştir. Merkez-kenar arasındaki etkileşimin birinci boyutu, tebaa konumunda olan kenarın işlevsel farklılaşma düzeyi ve merkez bağlılığıyla ilintilidir. Bu açıdan ortaya çıkan önemli husus, bu bağımlılığı sağlayan kurum veya araçların neler olduğudur. Bunlar ordu, yerel yönetimler, kentler gibi kurumlar, dil veya din gibi araçlardır. 2. boyut, merkezin temel öğelerini meydana getiren içsel ve dışsal kaynaklarla ilintilidir. Bu açıdan üzerinde durulması gereken husus ise hangi tür ittifakların sistem içinde hâkim olduğu ve sistemin dışsal kaynakları harekete geçirme yeteneklerinde seçkinler arasında hangi türden farklılıkların var olduğudur. Nihayet üçüncü boyut, değişim sürecinin toplumdaki topluma gösterdiği farklılıkları veya benzerlikleri içerir. Bu çerçevede, ilk kurulan merkez-kenar bağlantısının hangisi olduğu ve diğer hangi tür bağlantıların bunu izlediği, merkezden gelen baskılara kenarın verdiği yanıtların ne gibi özelliklere sahip olduğu önemlidir.
- Merkez-kenar arasında sağlanan etkileşim, tarihsel süreç içinde belirli bir yapı ve işlev farklılaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu farklılaşmalar, ekonomik-teknolojik, askerî-idarî, yargısal-yasamasal, dinsel-sembolik türlerde ortaya çıkmışlardır. Bu çerçevede, ekonomik-teknolojik farklılaşma, yerel endüstriyel-ticarî organizasyonları barındıran bir yapı olarak kentleri doğururken diğer farklılaşma türle¹¹, sırasıyla dış çatışmaları kontrol örgütü olarak orduyu, iç çatışmaları çözücü bir kurum olarak yargıyı, yerel dinleri temsil eden bir yapı olarak kiliseleri ortaya çıkarmıştır.
- Ulus-devlet kurmada bir yandan işlevsel farklılaşmanın, öbür yandan merkez-kenar arasındaki etkileşimin niteliği, Batı Avrupa toplumlarında tarihsel süreç içinde beliren sosyoekonomik, kültürel-ideolojik ve politik oluşumlar; bu

oluşumların içerdiği çeşitli sorunları ve sorunların çözümünde uygulanan politikaları da belirlemiştir. Şekil 7, bütün bunları özetler.

İŞLEVSEL FARKLILAŞMALAR				
Merkez-Kenar Etkileşimi	Güç	Kültür	Hukuk	Ekonomi
Kenarın bütünleşme derecesi: Girdi değişkenleri, potansiyel ifade değişkenleri.	İktidar kurumlarının gücü. Bu kurumlara karşı muhalefetin çapı.	Standartlaştırıcı kurumların gücü. Karşıt kurumların gücü.	Yerel hukukî geleneklere karşı merkezin empoze ettiklerinin gücü.	Temel ekonominin kent ağı ile bütünleşmesi, ayrılması.
Merkezi belirleyicilik derecesi: Çıktı değişkenleri.	Askeri kurumların dışsal ve içsel kaynakları arasındaki denge (ittifaklar, kıtasal tahrikler).	Dinsel ve/veya dilsel standartların birliğine karşı farklılığı.	Ülke hukuk sisteminin bütünlüğüne karşı farklılığı.	Ülke ekonomisinin kapalılığına karşı açıklığı.
Sistem kurma süreci: Sadakat değişkenleri.	Nüfuz etme: Devlet kurma.	Standartlaşma: Ulus kurma.	Katılma haklarının eşit haklar hâline getirilmesi: Politik yurttaşlığın yerleşmesi.	Kaynakların, fırsatların yeniden dağılımı: Sosyal yurttaşlığın yerleşmesi.

Şekil 7

Batı Avrupa'da Uluslaşma-Demokratikleşme Süreci İle Yurttaşlığın İlişkisi

Batı Avrupa toplumlarında ulus devlet kurma süreci, nüfuz etme (devletin belirmesi), standartlaşma (ulusal kimliğin oluşması), katılma (politik yurttaşlığın yerleşmesi), nihayet kaynakların/fırsatların yeniden dağılımı (sosyal yurttaşlığın yerleşmesi) gibi oluşumları içerir. Bunlar, Batı Avrupa toplumlarında uygulanan demokrasilerin de arka planını ifade eder. Bu toplumlarda demokrasinin doğmasında ve gelişip pekişmesinde merkezin sahip olduğu 3 önemli olanak vardır;

1. Uzman bürokrasilerin ve hukuk kurumlarının gelişmiş olması (bu büyük ölçüde kilise ile merkez arasındaki iş birliği sayesinde sağlanmıştır).
  2. Ticaretin genişlemesi, buna paralel olarak yeni endüstrilerin doğması.
  3. Ulusal alfabenin ortaya çıkması ve böylece kenarın kültürel olarak iç iletişimin standart bir aracı etrafında birleştirilmesi.
- Batı Avrupa toplumlarının ulus-devlet kurma, dolayısıyla kendi demokrasilerini pekiştirmelerinden bazı ortak sonuçlar çıkarmak gerekirse, şunlar söylenebilir: Söz konusu toplumlarda, her şeyden önce, toplum kesimlerine nüfuz etmede kullanılan devlet gücünün, kenar üzerinde bütünüyle bir tahakküm kurma şeklinde tezahür ettiğine rastlanmamaktadır. Devletin belirdiği andan itibaren sınırlandırılması, kenarın, merkez karşısındaki özerkliğinin ifadesi olmuştur. Bunun yanında, Batı Avrupa toplumlarının gerek dil, gerek din açısından çeşitlilik gösteren kültürleri, belirli ölçüde bir karşıtlığın varlığına rağmen bölünerek bütünleşme içinde ortak bir çerçevenin öğeleri olabilmişlerdir. Bu sayede ulusal kültürlerinin standartlaşmasını gerçekleştirmişler ve ulusal kimlik krizini aşabilmişlerdir.

Ulusal kimlik krizinin aşılması, aynı zamanda değer çatışmalarının önemini de nispeten azaltmıştır; bunun yerine kaynakların ve fırsatların yeniden dağılımı üzerinde yoğunlaşan çıkar çatışmaları gündeme gelmiştir. Ortaya çıkan önemli bir sonuç da çıkarların farklılığının meşru görülmesi ve savunulması için öncelikle toplumsal ve politik ortamın yaratılmasıdır. Yurttaşlık (politik ve sosyal boyutlarıyla) böyle bir ortamın ürünüdür. Ama tarihsel olarak bu ürün tek boyutlu bir özelliğe sahip değildir.

V. GLOBALLEŞME BAĞLAMINDA ULUS-DEVLET VE YURTTAŞLIK

- A.D. Smith, ulus-kurmanın içerdiği sosyo-politik özelliklerin 5 noktada toplar.
- 1. Ulusun esasen teritoryal politik bir topluluk olduğu, 2. Ulusun, üyelerinin ilk politik bağı ve baş sadakatini oluşturduğu, 3. Uluslararası arenada ulusun esas politik aktör olduğu, 4. Ulusun, yurttaşlarının bir inşası olduğu ve bunda özellikle liderlerin ve elitlerin rol oynadığı, 5. Ulusun sosyal ve politik gelişmenin tek çerçevesi, aracı ve yararlanıcısı olduğu.
- Politika teorisyenleri, ulus-kurmanın içerdiği bu özelliklerin Batı'da devletin ortaya çıkmasıyla beraber görüldüğünü, Amerikan ve Fransız devrimlerinden beri de ulus-devletin hâkim politik organizasyon şekli olarak kendini kabul ettirdiğini vurgular. Ulus-devlet organizasyonunun 200 yıldan fazla bir geçmişi olmasına rağmen, bugün "kriz" içinde olduğuna dair politikbilim literatüründe yaygın bir iddia vardır. Ulus-devletin krizde olması, hatta "sonunun gelmesi" iddiasının hem ulusun hem de devletin mahiyetinin değişmiş olmasıyla bir ilintisi vardır. Yapılan araştırmalar ulusu ve devleti krize maruz bırakan olgunun globalleşme olduğunu gösterir: Globalleşmenin doğurduğu problemler ulus-devlet biriminin boyutlarını aşmakta ve zorlamaktadır. Yani globalleşme ulus-devletin dayandığı politik topluluğun hem sosyolojik mahiyetini hem de bu topluluğun meşru kıldığı egemenliği (politik iktidarı) dönüştürür. **Globalleşmenin yarattığı etkiler; 1.** Bireysel kimliklerin patlaması ve politikleşmesi, **2.** Merkezî kurum ve yapıların etkisinin/öneminin azalarak yerel kurum ve yapıların öneminin/etkisinin artması, **3.** Bireyin davranış kalıplarını global bir perspektif ve kültüre göre ayarlamasına yönelik dayatmaların belirmesi.
- Bu etkileri aracılığıyla globalleşme, kültürel dünyayı simgeleyen ulus ile politik dünyayı simgeleyen devlet arasındaki bağı parçalar ve şu 2 sonuca yol açar:
  1. Ulusun açıklayıcı ilkesi kendi içinde aslında her zaman var ol muş olan kültürel ve sosyal farklılığa veya heterojenliğe belki bir serbestlik getirmek olduğundan, globalleşmenin etkileri karşısında bu son derece zorlaşır: Ulusun kendi içindeki heterojenliği (ırk, etni, alt-kültürler) ön plana geçer, ama her biri kendi başına ulusallığı tanımlayıcı ana öge olmaya yönelir.
  2. Devlet "kötü", dolayısıyla minimize ve deregüle edilmesi gereken bir kurum olarak gözükmeye başlar. Bu sebeple, global ve sosyal heterojenlikler politik bir meşrulaştırmaya ihtiyaç duyarlarken, devlet kendini yeniden meşrulaştırmaya yarayacak yeni bir topluluk aramaya yönelir.
- Eğer ulus-devletin krizinden söz edilecekse, bu nokta üzerine yoğunlaşmak doğru olur. Ama bu sefer de görülür ki, "ulus-devlet krizde" teşhisi aslında onun ortaya çıkışından beri mevcuttur. Çünkü ulus-devlet heterojenliği yok sayarak, ulusu bölünmez (unitary) bir topluluk/cemaat olarak görmüştür. Modernitenin bir ürünü olarak ulusal egemenlik, yönetici elitin sınıf çıkarlarını ulusal sadakate dayandırarak meşrulaştırmak için bunu yapmak zorundaydı. Bir başka deyişle devlet, kendi meşruiyetini sağlayacak bir politik topluluk yaratmaktaydı. Bu anlamda ulus (ve ulusçuluk) Smith'in belirttiği gibi, "kavramsal topluluk/cemaat" veya Anderson'un tanımladığı şekilde "hayali topluluk/cemaat" şeklinde görülebilir. Ulus hem "kavramsal" veya "hayâlî", hem de teritoryal politik bir topluluksa globalleşme böyle bir topluluğu belli ki bir sınırın ötesinde ve üstünde kavramlaştırmamızı veya hayâl etmemizi gerektirir. **David Held**, ulus-devletleri globalleşme bağlamına oturtarak resmetmeye çalıştığımızda bambaşka bir görüntüyle karşılaşacağımızı söyler. **Held'e** göre ulus-devletlerin globalleşmeyle ilişkisi 5 oluşumu içerir: **1.** Etkin politik iktidarın alanı artık ulusal hükümetler olarak kabul edilemez. Bu iktidar ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde farklı güçler ve failer (agencies) tarafından paylaşılacak, mübadele ve mücadele edilmek durumundadır. **2.** Politik kader birliği fikri, artık sadece bir ulus-devletin sınırları içinde bir anlama sahip değildir. Günümüzde politik toplulukların ve kader birliğinin çerçevesini karmaşık ekonomik, örgütsel ve kültürel süreçler ve yapılar belirlemektedir. **3.** Resmî devlet otoritesi ile bölgesel ve global düzeylerde devletin ve ekonomik sistemin fiili pratikleri ve yapıları arasında giderek büyüyen kopukluklar meydana gelmektedir. Bu kopuklukların işaret ettiği önemli husus ulus-devlet yönetimlerinin kendi yurttaşları için doğru ve uygun olan politikaları uygulayacak tek merci olmaktan çıkmalarıdır. **4.** Bununla beraber, ulusal egemenlik tamamen ortadan kalkmıştır gibi bir sonuca varmamak gerekir. Ama globalleşme, ulusal egemenliği önemli alanlarda ve bölgelerde çapraz sadakatler, halkların ve görevlerin çatışan yorumları, birbiriyle bağlantılı yasal

düzenlemeler ve otorite yapılarıyla makro düzeyde açık veya örtük dönüşüme zorlar. **5.** Sınır problemleri de globalleşme bağlamında düşünülmesi gereken önemli bir husus olarak kendini gösterir. Artık geçmişte olduğu gibi, ulus-devletin sınır problemlerini fizik güce dayanan bir yaklaşımla çözmek hem uygun görülmemekte hem de yasal sayılmaz.

- Özellikle güçlü devletlerin sadece kendi halkları için değil, başkaları için de kararlar aldığı ve uluslararası aktör ve güçlerin ulusal toplulukların sınırlarını değişik yollardan aştığı bir dünyada kimin kime karşı ve hangi temelde sorumlu olacağı sorusu kolayca cevap bulmuyor. Dolayısıyla globalleşme ulus-devletler için sadece yeni sınırlar belirlemiyor, kendi mevcut sınırlarını bu yeni sınırlar açısından yeniden tanımlamaya hazır olmalarına da işaret ediyor. Globalleşmenin ulus-devlet üzerine bu 5 etkisi, ulusun, yurttaşların baş sadakat âbidesi olma durumunu da sarsıcı sonuçlara gebe gösterir. Bazı politikbilimciler, bu durumu göz önüne alarak "kozmpolitan" veya "global" yurttaşlık olgusu üzerine eğilmemizin daha doğru olacağını söylerler. Örneğin, **Held**, globalleşmenin 5 özelliği bağlamında insanların anlamlı şekilde kendilerini etkileyen farklı politik topluluklara politik üyelik anlamında çoğul yurttaşlık durumuyla karşı karşıya geldiklerini söyler ve Avrupa Birliği'ni çoğul yurttaşlık durumunu doğuran önemli bir ortam olarak gösterir. **Will Kymlicka** gibi önemli ve konunun uzmanı yazarlar, "kozmpolit" yurttaşlık olgusuna temkinli yaklaşmak gerektiğini söyler. **Kymlicka'ya göre, Held'in** globalleşmeyle beraber politikanın teritoryal zemininin, politik kimliğin belirlenmesindeki rolünün öneminin azaldığına dair iddiası, çok dilli devletler dikkate alındığında doğru değildir. Çünkü bu devletlerde dil, politik topluluğun sınırlarını belirleyen önemli bir etken hâline geldiği gibi, toprak parçası da dil gruplarının sınırlarını belirlemede dil kadar önemli bir etken konumundadır ki, bu da karşımıza "çokuluslu devletler" olgusunu çıkarır. **Kymlicka, Held'in** "global/kozmpolitan demokrasi" kavramının global yurttaşlığı çerçeveleyen bir kavram olduğu düşünüldüğünde Held'in fikirlerini paylaştığını söyler. Buna göre, insan haklarının uluslararası teşvikinin artırılması, demokratik meşruiyetin uluslararası arenada devletler tarafından tanınması ve saygı görmesi anlamında bir kozmpolitanlığın kabul edilebileceğini söyler.

V.BÖLÜM DEVLET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ VE POLİTİK TOPLUM

- En üst kontrol kurumu olarak devletin toplumla olan ilişkisi genelde son derece karmaşıktır. Tarihsel süreç içinde bu karmaşıklığı net bir şekilde resmedebilmek için analitik bir kavram olarak "**sivil toplum**" ortaya atılmıştır. Politikbilim literatüründe hâkim olan anlayış çerçevesinde sivil toplum, devletin dışında ve hatta karşısındaki sosyal varlığı (entity) temsil edegelmıştır. Bununla beraber, **devlet-sivil toplum ilişkisini resmetmede farklı gelenekler vardır. Cohen ve Arato'yu** izleyerek bu gelenekleri 3 kategoride toplayabiliriz: **1. Hegel ve Marx'ın başını çektiği Alman geleneği:** Sivil toplum veya yurttaşlar toplumunu devlete dâhil eden bir anlayışı yansıtır. Buna karşılık, devlet ile sivil toplum arasındaki aracılıklara olanak tanır fakat ikisi arasındaki özerk bir alanı öngörmez. **2. Tocqueville'in** temsil ettiği **Fransız geleneği:** Sivil toplumla devlet arasında bir aracı olan temsili kuramlardan oluşan politik toplumun önemini vurgular. Örgütlü toplum. **3. İtalyan geleneği: Gramsci'nin** düşüncelerinin vücut verdiği bu gelenekte üç terim de kullanılır, fakat politik toplum devletle özdeş görülür.
- Bu 3 gelenek için de geçerli sayılabilecek bir sivil toplum kavramlaştırması, devletten özerk, farklı, gönüllü kuruluşların (dernekler, sendikalar, çıkar ve baskı grupları, sosyal hareketler gibi) oluşturduğu bir yapılaşmadır. Bununla beraber, sivil topluma tam tamına neyin dâhil edileceğine dair anlayış farklılığı, bu geleneklerin varoluş sebebidir. Örneğin ekonominin sivil toplum alanına dâhil edilip edilmeyeceği, sivil ve politik toplumun farklılaştırmasının yapılıp yapılmayacağı bu gelenekler arasında önemli teorik tartışma konularıdır. Bu meyanda, Neo-Marksistler, ekonominin sivil toplum alanına dâhil edilmesinden yana tavır sergilerler. Neo-Liberaller, sivil toplumu ekonomiye indirgerlerken; Neo-Muhafazakârlar, sivil toplumu burjuva toplumuyla özdeş görüp, devlete karşı toplum savunmasını yaparlar. Fransız politika teorisyenleri dışında sivil ve politik toplum gibi 2 ayrı dünya belirleyen başka grup düşünür yoktur. Bu teorisyenlere göre, politik toplum sivil toplumu devlete bağlar; sivil toplumla devleti karşı karşıya getirici çatışmaları önleyici aracı rolü ifade eder.
- Bu kitapta tercih edilen gelenek, **Tocqueville'in** temsil ettiği gelenek; benimsenen sivil toplum tanımı, **Hegel'in** kavramlaştırmasına dayanan tanımdır. Dolayısıyla çözümlemelerimizi devlet/sivil toplum/ politik toplum arasındaki ayrıma dayandıracağız. Neo-Muhafazakârlar, gerek Neo-Liberallerin ve Neo-Marksistlerin yaptığı gibi bir devlet-sivil toplum karşıtlığı yerine, devlet ve sivil toplumun birbiri içine nüfuz edişi meselesini odağa almanın daha doğru olacağıdır. Politik toplumu devletle sivil toplum arasına konumlandırmamız bunu gerekli kılar. Politik toplumun en önemli aracı olan politik partiler sivil toplumdan devlete naklettiği taleplerle devlet ve sivil toplum arasındaki karşılıklı nüfuz etme olanaklarını sağlar. Modern devletin 8 önemli ögesinden biri yurttaşlık olduğu için

devleti sivil toplumdan kopuk, tamamen onun dışında görmek anlamsızdır. Politik toplumun araçları arasında parlamento, yerel meclisler... gibi temsil kurumları da bulunur.

- Modern Devletin yurttaşlık dışındaki tanımlayıcı öğeleri şunlardır: **1. Şiddet araçlarını kontrol tekeli 2. Toprak bütünlüğü 3. Egemenlik 4. Anayasallık 5. Gayri şahsi iktidar 6. Kamu bürokrasisi 7. Otorite/meşruluk.**

I. POLİTİK ÇÖZÜMLEMEDE DEVLET: LİTERATÜRE GERİ DÖNÜŞ

- Amerika'da 1930'larda politikbilimde davranışçılık akımının hâkimiyet kazanmasıyla beraber, politik çözümleme biriminin kurumdan bireye kaydığını daha önce belirtmiştik. Bu, aynı zamanda, kara Avrupa'sı politik çözümleme geleneğinde en önemli kurum olan devletin, teoride uzun süre ihmal edilmesi sonucunu da doğurmuştur. Gerçekten de politik incelemelerde başat 2 ülke konumunda olan İngiltere'de olsun Amerika Birleşik Devletleri'nde olsun, teoride devlete ilişkin herhangi bir tartışmaya rastlamak çok uzun bir süre mümkün olmamıştır. Söz konusu ülkelerdeki çalışmaların etkisiyle, diğer ülkelerde de devlet, çözümleme birimi ve konusu olmaktan çıkmış, onun yerine hükümet ve daha yaygın olarak da politik sistem kavramları kullanılmaya başlamıştır. Devlet kavramının kullanım dışı kalarak yerini başka kavramlara bırakmasında, **Nettl'in** belirttiği olduğu gibi, İngiltere'de, özellikle ABD'de devlet geleneğinin olmayışı önemli rol oynamıştır. Politikbilimde başat olan bu toplumlarda devlet geleneğinin olmayışı, politik teoride de bu olgunun ilgi dışı kalmasına yol açmıştır. Buna karşılık, aynı toplumların çoğulcu yapılarının ortaya çıkarmış olduğu politik partiler, baskı grupları ve kitle iletişim araçları gibi kurumlar, politik çözümlemelerin gündemini daha çok meşgul etmiştir. Devlete tekabül eden bir kavram olarak politik sistem, hem bu partiler, baskı grupları, kitle iletişim araçları gibi politik kurumları ve yasal ve meşru kontrol araçlarını, hem de politik süreci etkiledikleri oranda aile, okul, kilise gibi toplumsal kurumları kastederken kullanılmıştır.
- Uzun süre politik çözümlemede ihmal edilen devlet, 1980'lerde literatüre geri dönmüştür. Devletin geri dönüşünün önemli bir sebebi, **Rockman'a** göre, 1980'lerde liberal neo-klasik iktisadın yeniden canlanmasıdır. Devlet faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi, toplumun çözülmesinde devleti bizâtihi örgütleyici bir kavram olarak yeniden ortaya çıkarmıştır. Kamu otoritesiyle özel çıkar arasındaki ilişki, politika incelemecilerinin gündemine yeniden girmiş, böylece devlet-merkezli çözümleme tekrar canlanmıştır. **Easton'a** göre, devletin geri dönüşünün sebebi, 1980'lerde Marksizmin yeniden canlanmasıdır. Gerek Rockman'ın, gerek Easton'ın ileri sürdüğü sebep birbirini tamamlayıcıdır. Temelde liberal gelenekle Marksist gelenek birbirine karşıt tezlere sahiptirler. **Liberalizme** göre bireyler maksimum özerkliğe ve özgürlüğe sahip olmalı, dolayısıyla devlet her ne surette olursa olsun bireyi kısıtlamamalıdır. Bununla beraber, devletin ekonomik hayata müdahale derecesi hususunda liberallerin hemfikir olduğu söylenemez. Örneğin, **M, Rotbard'da** ifadesini bulan **Anarko-Kapitalistlere** göre, temel kamu mallarının temin edilmesinde devlet minimum düzeyde bile müdahale etmemelidir. Hatta yol yapımı ve savunma dâhil tüm hizmetler özel olarak finanse edilmelidir. **R. Nozick'in** temsil ettiği yaklaşıma göre, devlet bekçi rolünü üstlenmeli, özel veya kişisel mülkiyet hakkını güçlendirici müdahalelerde bulunmalıdır. **Marksizme** göre, devlet toplumdaki hâkim sınıfın hâkimiyetini devam ettirme ve sosyoekonomik ve politik düzeni bir hâkimiyet temeli üzerine yanıltıcı olarak, ortak çıkar imajı vererek kurma aracıdır. Marksistler arasında da devletin rolü ve niteliği üzerine bir fikir birliği olmamakla beraber; devlet, Marksist teoride, işçi sınıfın hâkimiyetini tesis eden ve bu hâkimiyeti toplumun ortak çıkarma hizmet şekline dönüştüren geçici bir araçtır.
- Gerek liberalizm için gerek Marksizm için birbirlerine karşıt anlayışlar açısından devletin toplum hayatındaki rolü önemlidir. Dolayısıyla, bu bağlamda devletin liberalizmin 1980'lerde yükselişine paralel olarak önem kazandığını ileri sürmek de, Marksizmin yeniden canlanışına dayanarak literatüre geri döndüğünü ileri sürmek de birbirinden ilintisiz değildir. 1980'ler gerçekten de liberalizmin yükselişine tanık olmuştur. Bu itibarla özel çıkarların maksimize edilmesi için gerekli sayılması gündemin en önemli konusu olmuştur. Ama akabinde devlet müdahalesinin esas itibarıyla kolektif çıkarlarını maksimize etmek için gerekli olduğunu ileri süren karşıt tez olarak Marksizm yankılanmıştır. Sonunda her 2 tezin çatışması, araştırmacıların dikkatlerini devlet üzerinde yoğunlaştırmalarına yol açmıştır. Başta da dediğimiz gibi, devlet, literatüre geri dönmüştür.

II. DEVLETİN KÖKENİ

- İnsanlık tarihinin büyük bir kısmı devletsiz olarak geçmiştir. Homo Sapiens'e ilk rastlandığından bu yana 40.000 yıl geçmiş olmasına rağmen, "devlet" olarak kabul edebileceğimiz bir olguya Mezopotamya'da MÖ 3000'lerde rastlanır. Devletin ortaya çıkışına dair politik antropolojinin sağlamış olduğu veriler, devletin kökeni konusunda klasik sosyal kuramcılarının evrimci görüşe itibar etmelerine imkân vermiştir. Hem liberal, hem Marksist

kuramcılara göre, avcılık-toplayıcılık hayat tarzı ortadan kalktıktan sonra, tarımın keşfi ile beraber neolitik devrim yaşanmıştır. Neolitik devrimin ortaya çıkardığı önemli bir oluşum, kan bağından kabile hayatına geçişin hızlanmasıdır. Toplumsal karmaşanın (complexity) artması gündeme gelmiş, giderek giriftleşen sosyal ilişkilerin ortaya çıkardığı problemleri nihai karara bağlayacak politik bir organizasyona ihtiyaç duyulmuştur. Devlet böylece ortaya çıkmıştır.

- Her ikisi de evrimci bir bakışa sahip olmalarına rağmen, liberalizmin ve Marksizmin devleti ortaya çıkaran faktörlere verdikleri ağırlık farklıdır: Liberalizm, devletin ortaya çıkışını işlevsel şekilde açıklar. Buna göre, ortak amaçların bir organ tarafından gerçekleştirilmesine duyulan ihtiyaç, devleti gerekli kılmıştır. Marksizm, devleti sınıfsal bir temele oturtur, ortak amaçların gerçekleştirilmesinden çok ekonomik ve politik sınıfsal tahakküm olgusunun devlete yol açtığını ileri sürer. Eşitlikçi ilkel toplumda sınıflaşma olmadığı için devlet de yoktur. Ama bu eşitliğin bozulup sosyal sınıfın ortaya çıkmasıyla devlet, bu sınıf tarafından ve bu sınıf için yaratılmıştır. Devletin doğuşunu hem liberalizmden hem de Marksizmden farklı açıklayan, Alman sosyal kuramcılarının temsil ettikleri ve "realist" olarak adlandırabileceğimiz başka yaklaşımlar da vardır. Realist yaklaşımın en tanınmış temsilcisi, F. Oppenheimer'dir.
- **Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Politik Toplum**
- Oppenheimer'a göre, devlet esas itibarıyla askeri fetih sonucu, normadların tarımsal nüfusun yerleşik olduğu alanları fethetmelerini takiben doğmuştur. Tarihte her devlet bir sınıf devletiydi, tıpkı zamanımızın devletinin olduğu gibi. Devletin sınıfsal niteliği, onu ya rütbe, mertebe ya da mülk farklılıklarına dayanan üst ve alt toplumsal gruplardan oluşan bir hiyerarşik olgu olarak karşımıza çıkarır.
- Realist yaklaşım devletin sınıfsal yanına ağırlık vermekle Marksizm'e paralellik gösterir. Bu yaklaşım, sınıfların devletin ortaya çıkışında değil, onun yerleşmesinde oynadığı rolü vurgulayarak Marksizm'den ayrılır. Bu husus, Oppenheimer'in şu sözlerinde de belirgindir: Devlet oluşumu sırasında tümüyle, varlığının ilk aşamalarında tümüyle, zafer kazanmış bir insan grubunun yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini, içten gelecek ayaklanmalara ve dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak için, yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurumdur. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yenilenler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden başka bir şey değildir.
- Tarihte bilinen-hiçbir ilkel devlet başka bir biçimde doğmamıştır. Yukarıdaki kuramların hiçbiri çağdaş sosyal kuramcılar tarafından tamamen desteklenmez. Bu kuramcılarının hemfikir oldukları husus devletin oluşumuna yol açan sosyal sürece dair bir genellemenin yapılamayacağıdır. Çünkü devletin ilk oluşumuna dair örnek olaylar azdır ve bunlar taklit edilemez. Bu bakımdan, ilk devlete rastladığımız, Mezopotamya'nın ve meso-Amerika'nın diğer toplumlarla herhangi bir temas olasılığı zayıftı. Aynı şey, Çin'de ve Peru'da rastlanan ilk devletler için de geçerliydi. Bununla beraber, belirli bir yayılmanın etkisiyle örneğin Mısır'da görüldüğü gibi ikincil taklit devletlerin ortaya çıkması mümkün olmuştur.
- Evrimci görüşün liberal yorumu, toplumsal yapıdaki karmaşıklığın artışının uzmanlaşmayı beraberinde getirerek, kan bağından-kabileye, şeflikten-devlete geçişi mümkün kıldığı yönündedir. Buna karşılık, Marksizm, avcılık-toplayıcılıkla iştigal eden toplumların devleti ortaya çıkaracak yeterli ögelere sahip olmadığını vurgular. Her 2 teorinin değerlendirilmesinden burada ortaya çıkan husus; devleti yaratan gelişmelerin, çeşitli tiplerde merkezleşmiş şefliklerin oluşumu bağlamında sürekli bir yönetimin idrak edilmesine paralel gittiğidir. Devlet doğal bir sürecin ürünü değil, Badie ve Birnbaum'un deyimiyle bir "icat'tır. Çünkü devletin kökenine ilişkin açıklamalar, insanların neden aniden baskı (coercion) unsuru sürekli bir örgüte tâbi olduklarını anlamamızı güçleştirir.
- Antropolojik bulgular, devletin "icat" edilmesini, insanları bu icat karşısında gönüllü boyun eğmelerinin 2 açıklamasının olabileceğine işaret eder. 1- alüvyonlu tarımsal faaliyetle devletin icadı arasındaki bağlantıyı ön plana çıkarır: Sulama çalışmaları, tarımsal ürün üreticilerini toprağa bağlayarak çeşitli hizmetlerin ve yardımların organize edilmesini zorunlu hâle getirmişti. Sulama, ticaret, depolama gibi faaliyetler, hem bunları organize edecek, hem de bunların gerekli kıldığı hizmetleri temin edecek şeflerin ve şefliklerin oluşmasına yol açmıştır. Faaliyet ve hizmetlerin giderek karmaşılaşması ve yoğunlaşması merkezî bir otoritenin yaratılmasını zorunlu hâle getirmiştir.
- 2- "insanların baskıyla boyun eğmeleri, bu baskıyı ancak kutsal saymalarıyla mümkündür" görüşünden hareketle, devletin dinsel kökenine ağırlık verir. Mezopotamya tarihi de bu açıklamanın gösterdiği önemli bir kanıttır: Mezopotamya ilk devletinin esas amacı tanrıları beslemek için mabed ekonomisini gerçekleştirmektir. Sosyal işbölümü devletin yaratılmasından sonra oluşmasına rağmen, o zamanda sosyal eşitsizliğin kayda değer bir kanıtı

mevcut değildi. En belirgin toplum özelliği, tüm insanların tanrılardan aşağı oluşları, tamamen onlara hizmetle yükümlü bulunuşlarıydı. Bu hizmeti sağlamakla görevli ilk devlet de, kutsal addedilmekte ve insanlara boyun eğdiriyordu.

- İlk devlet toplumda en üstün kontrol kurumudur. Bu özelliğiyle devlet daha sonraki gelişmeler içinde toplumsal, politik ve ekonomik olayları yönlendirici rolü oynamış ve kurumsallaşması giderek artmıştır. Özellikle feodal gelenek ve göreneklerin zayıflamasıyla, politik kontrolün yapısı ve sınırları; hukuk, haklar ve itaat gibi olgular, Avrupa politik düşüncesini meşgul etmeye başlamıştır. Böylece, devletin kurumsallaşma düzeyi de 16. yüzyılın sonlarından itibaren yükselmeye yönelmiştir. Kurumsallaşma düzeyinin artmasına paralel olarak devletin üstün ve emredici müeyyideler koyan ve bunların içerdiği kurallara uymayı sağlayan bir güç olma vasfı pekişmiştir. Bu vasfın iktidar ve otorite üzerine inşa olması, ilk devlete ilişkin en üstün kontrol kurumu niteliğine modern devlet de sahiptir. Bizim "devletin kökeni" üzerinde durmamızın temel sebebi de antropolojik ve tarihsel bilgilendirmeden çok, onun en üstün kontrol kurumu olarak nasıl belirdiğine dikkat çekmekti.

III. DEVLET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

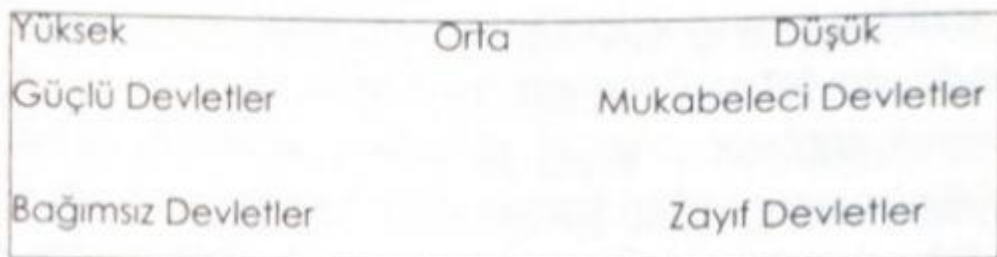
- Klasik Politik Sosyoloji'nin doğuşunda sivil toplum mu önce gelir, yoksa devlet mi şeklinde önemli bir entelektüel tartışmadır. Bu tartışma ortaçağlarda aynı bünye içindeki hem politik hem sosyal kurumlara ilişkin dinsel oydaşmanın (consensus) bozulmasından kaynaklanmıştır. Kilise bu çağlarda politik olsun veya olmasın toplumdaki tüm kurumlar üzerinde bir egemenliğe sahipti. Burjuvazinin doğuşu, mutlakiyetçi devlet ve ulusal kiliselerin ortaya çıkışı, devletin farklılaşmasına ve meşruluğuna dair bir krize sebep olmuştu. Politik düşünürlerin çoğu devlet otoritesinin meşruluğunun seküler bir temelini aramaya başlamışlardı. Bu düşünürlerden bir kısmı, **Jean Bodin'in** düşüncelerinde ifadesini bulan devletin egemenliğinin ve çıkarlarının önemini vurgularken; diğer bir kısmı sivil toplumun ve yurttaşların çıkarlarının devletinkilerden daha üstün olduğunu belirtiyorlardı. Bu bakımdan, devletin sivil toplumu kontrol etmesi yerine ona hizmet vermesi, güçlendirilmesi yerine gücünün azaltılması gerektiğine işaret ediyorlardı.
- 19. yüzyıl Avrupa'sında, **Saint Simon**, **Proudhon** ve **Marx** gibi düşünürler sivil topluma öncelik tanıyorlardı. Onlar için toplum, güçlendirilmesi gereken bir yapı idi. Buna karşılık devlet, toplum tarafından sınırlandırılması ve kontrol edilmesi gereken bir kuruluştur. **Hegel** ve **Von Stein** gibi düşünürler, sivil toplumun devlet egemenliğine tâbi olmasını savunuyorlardı. Hegel ve izleyicileri, devletin ekonomik alan dışında kalan yapılanmanın, yani sivil toplumun bireysel, tikel çıkarların çatışma alanı olduğundan, bireyin yalnızca kendi özel amacına yöneleceğini ileri sürdüler. Özel amaç ve çıkarların egemenliği, sivil toplumun çözülmesi ve dağılması demekti ki, bu da Hegel'e göre bu alanın "sefaleti"ni içeriyordu. Bu "sefalet"e meydan vermemek, devleti gerekli kılıyordu. Nasıl ki sivil toplum, tikel amaçların/çıkarların gerçekleşmesine yönelik eylemler üzerine inşa oluyordu, devlet de sivil toplumu organize ederek toplumun üstün çıkarlarını ve bireylerin özel çıkarlarını uzlaştırabilirdi.
- **Marx**, devletin sivil toplumdaki çatışmaları ortadan kaldıracak, genel çıkarları hâkim kılacak üstün bir yeri olmadığına dikkatleri çekmiştir. Ona göre, sivil toplum/devlet ilişkisi, iki terimin birbirine içsel olarak bağlı olduğu ve bu terimlerden ilkinin, yani sivil toplumun belirleyici olduğu diyalektik bir ilişkidir. Genelde devlet-toplum ikileminin çözümü sivil toplumun köklü bir şekilde dönüştürülmesiyle ortadan kalkacaktır.
- Devlet-sivil toplum ilişkisine dair bu entelektüel tartışma günümüzde bile sonuçlanmış değildir. Özellikle A. **Gramsci'nin** eklediği yeni boyutlar sebebiyle tartışma Marksistler arasında yeni bir yön almış ve genişlemiştir. **Lipset** ve **Scheider'in** belirttikleri tartışma yanlış sorulmuş bir soru etrafında dönmüştür: Devlet mi, sivil toplum mu önce gelir sorusu, her ikisini potansiyel olarak bağımsız 2 organizma gibi gördüğünden, hangisi daha önemlidir görüşüne dayandırılan hatalı bir soruydu. Soru, "politik sosyolojik paradigma" bakımından da yanlış formüle edilmiştir. Çünkü bu paradigma, devletle sivil toplum, politik kurumlarla sosyal kurumlar arasındaki karşılıklı içsel bağları incelemeyi esas aldığından, bunlardan birine öncelik tanıyan bir anlayışı reddeder. Bugün modern toplumun gelişmesinin ve devletin yapılanmasının kamu ve özel alanların iç içe geçmesine ve karmaşıklaşmasına paralel olduğu görüşü yaygındır. Bu görüşe göre, sadece devletin ihlal etmesine karşı değil, diğer tüm grupların ve bireylerin ihlallerine tedbir olarak da hukukun yaygınlaşması yoluyla bağımsız bir kamu alanının varlığı olmaksızın, ailelerin, geniş akrabalık ilişkilerinin ve diğer sosyal bağların kolektif niteliğinden kökenlenen alanın oluşması ne kadar imkânsızsa, bunun tersi de öyledir. Özel alanın ve bu alan içinde vuku bulan faaliyetlerin gelişmesi, bireylerin ve grupların birbirleri üzerinde kontrol sağlamaya yönelik mücadelesinin zemini olmuştur. Bu da, yeni kuralların formüle edilmesini, kaynakların yeniden tahsisini, yani devleti oluşturan sektörler arasındaki etkileşimin yeni öğelerinin belirmesini gerekli kılmıştır. Bu itibarla, modern politik hayatın kamu ve

özel alanlar arasındaki mücadeleyi kapsadığını ileri sürmek, dolayısıyla bunlardan birini "iyi" diğerini "kötü" kabul etmek, bunların ikisinin de madalyonun ters yüzleri olduğunu, yani tamamen farklı olmadıklarını gözden kaçırmaktır. Bu bakımdan, "kamu alanı" (res publica) ile özel alan (res privata) arasındaki ayrımın bugünkü anlamı, Eski Roma'dakinden ve özellikle Yunanca kökenli kategorilerden çok farklıdır. **Habermas'ın** belirttiğine göre, olgun Yunan kent devletinde, özgür yurttaşların ortak kullandığı (koine) "polis"in alanı, tek tek kişilere ait olan (idia, okios'un) alanından kesin olarak ayrılmıştı. Kamu alanı (veya kamusal hayat), "**bios politikos**", pazar meydanında, agora'da cereyan ederdi, ama mekânsal olarak buraya bağlı değildi. Kamu, mahkemedeki istişarelerdekine benzer biçimler alabilen konuşmalarda olduğu gibi, savaşta veya savaş oyunlarındaki gibi ortak eylemlerde de oluşurdu. Özel alan, Yunancadaki kelime kökeni itibarıyla de eve bağlı anlamını simgeler. Ev hayatı yoksulluğa ve köleliğe dayandığı sürece "polis'e kabul edilmek mümkün değildir. Dolaşımdaki bir servete veya emek gücüne sahip olursa dahi, bu ev ekonomisi ve aile üzerindeki egemenliğin yerini alamıyordu. Bu bakımdan, özel alanda bir evin beyi olarak özerk olan kişi kamu alanına katılabilirdi. **Habermas'a** göre Batı toplumlarının özellikle 16. ve 18. yüzyıllar arasındaki politik gelişmesinde özel alan dendiğinde akla gelen anlam, kamusal görevi olmayanların oluşturduğu alan veya devlet aygıtının alanı dışında olmayı ifade eder. Çünkü "kamusal" mutlakiyetçilikle birlikte egemenin kişiliğinden bağımsızlaşarak nesnelleşmekte olan devlete ilişkin faaliyetlerin veya devlete hizmet eden kişilerin oluşturduğu alandır.

- Günümüzde, kamu ve özel alanların veya devletle sivil toplumun ayrışmasından çok, iç içeliği söz konusudur. Bu iç içeliğin örneklerini her toplumun günlük hayatında görmek mümkündür. Ekonomik faaliyetlerin yapısını, gidişatını kontrol etmeyi amaçlayan maliye ve para, endüstri ve ticaret politikalarıyla devletin ekonomiye müdahalesi ilk akla gelen örnektir. Refah devletinin gelişmesi, işçilerin, kadınların orta ve alt-sınıfların hayat tarzını ve beklentilerini biçimlendirme politikalarından toplumun dolaysız olarak etkilenmesi, devlet ve sivil toplumun iç içeliğinin önemli ve açık göstergeleridir. Devlet-sivil toplum ilişkisini bir karşıtlık olarak değil, bir iç içelik olarak algılıyoruz ve bu iç içelikte 2 alanın birbiri içine ne kadar girdiğinin, yani birbiri karşısındaki özerklik derecelerinin ne olduğunun daha önemli olduğuna inanıyoruz.

Devletle sivil toplumun iç içeliği şu 2 özelliği içerir:

- Sivil toplumda kontrolü ifa eden topluluklar, hem şeklen (örneğin küçük aile veya büyük kabile gibi) hem de kuralların uygulanmasında (örneğin kişisel sadâkate dayanma veya kâr maksimizasyonunu esas alma gibi) farklılıklar gösterebilirler.
  - Sivil toplumda kontrolün dağılımı devlete ilişkin kurumlardan çok, çeşitli başka özerk gruplar/topluluklar arasında gerçekleşmiş olabilir. Bir başka deyişle, toplumdaki otorite total olarak yüksek düzeyde görünebilir ama bu otoritenin kullanımı bir bölünmüşlüğü içerebilir.
- Bu iki özellik göz önüne alındığında, devlet sivil toplumdaki birçok organizasyondan (etnik gruplar, sosyal sınıflar, vd.) biridir. Bu organizasyonlar oyunun farklı kurallarını belirlemede birbiriyle çatışma hâlinde olabilir. Bu çatışmada problem, uygun insan davranışının ne olduğu ve toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiğidir. Bu çatışmanın bu bağlamda yönelik olduğu amaç bellidir: Çeşitli topluluklara mensup insanlar üzerinde kontrol sağlamak. Devlet, gelişimi ve örgütlenmesi itibarıyla çatışmada üstün avantajlara sahip bir kurumdur. Bu özelliğinden dolayı devlet, eğitim ve toplumsallaşma kurallarına ilişkin olarak aileyle, toprak bütünlüğüne ilişkin olarak etnik gruplarla, toplumsal hayata yön veren yaptırımlara ilişkin olarak da dinsel topluluklarla çatışmaya girebilir. Devletin diğer organizasyonlar, toplum karşısındaki özerklik derecesi de bu noktada ortaya çıkar: Bir devlet, kendi tercihlerini otoriteye dayanan uygulamalara ne kadar çok dönüştürebiliyorsa, o kadar özerktir.

- Güçlü devletler yüksek özerkliğe ve toplumsal desteğe sahip olanlardır. Bunlar hem kendi tercihlerini uygulamaya dönüştürme yeteneğine sahiptirler, hem de bunu yaparken toplumdan destek görürler. Bağımsız devletler,

özerklik dereceleri yüksek ama toplumsal destekleri zayıf devletlerdir. Toplumsal tercihlerin farklılığına rağmen bu devletler, kendi tercihlerini kamu politikalarına dönüştürme yeteneğine sahiptirler. Toplumsal tercihlerin zorlamasına göre eylemde bulunan mukabeleci devletler, düşük özerkliği, yüksek toplumsal desteği olan devletlerdir. Zayıf devletler, hem özerklik hem destek bakımından düşük düzeyde olan devletlerdir. Bu devletler toplumsal tercihlerin farklılığına rağmen özerk davranmaya gayret ederler fakat bunu başaramazlar. Devletin yüksek derecede özerk olması, dolayısıyla kontrolü tesis etmesi şüphesiz her şeyden önce yüksek düzeyde bir toplumsal desteğe sahip olmasına bağlıdır. Devlet diğer sosyal organizasyonlar üzerinde kontrol tesis etmeyi şu 3 yoldan sağlayabilir: **1. Rıza, 2. Katılma, 3. Meşruluk.**

- 'Rıza'yı temin etmek için devletin uygulayacağı en basit yaptırım, ideolojik propagandanın yetmediği noktada güç kullanır. Devleti toplumdaki diğer sosyal organizasyonlardan ayıran bir özellik de bu noktada kendini gösterir: Devlet, toplumda güç kullanması meşru addedilen tek organizasyondur. Sadece güç kullanarak kontrolü tesis etmek mümkün olmadığından, devletin toplumun tüm kesimlerinin geniş onayına/kabulüne dayanması, yani meşru görülmesi şarttır. Devletin meşruiyetini sağlayan mekanizma, toplum kesimlerinin kolektif karar alma sürecine katılmasının gerçekleşmesidir. Rıza, katılma ve meşruluk ne kadar yüksekse, devletin amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik kontrolün tesisi de o kadar mümkün olur. Diğer organizasyonlar devletin toplumun her alanını kontrol etmesini istemeyecekleri için, aynı ögelere (rıza, katılma, meşruluk) dayanarak kendi kontrol alanlarını korumaya ve genişletmeye yönelecekler; onlar da sosyal/politik hayatın ne şekilde düzenlenmesi ve oyunun kurallarının neler olması gerektiğini belirlemeye girişeceklerdir. Bunun doğuracağı çatışmadan kontrolü nihai olarak tesis eden, "güçlü" çıkmış olacaktır. Tarihsel olgular bazen devletin toplum karşısında güçlü, bazen de toplumun devlet karşısında güçlü olduğunu gösterir.

IV. FARKLI DEVLET KAVRAMLAŞTIRMALARI

- Devletin farklı kavramlaştırmaları, devlet-toplum ilişkisinden kaynaklanır. Bu ilişkinin niteliğinin algılanışı devletin tanımını da belirleyicidir. Kavramlaştırmaların çok çeşitlilik göstereceği kaçınılmazdır. **Rockman'ın** belirttiği 3 temel kategoriye kapsar. Bu kategoriler:
  1. Devletin otoriteye dayanan karar alıcı rolünü vurgulayan "**karar alan devlet**" kavramlaştırmasını;
  2. Devletin kolektif mal ve hizmetleri sağlayıcı rolünü ön plana çıkaran "**üretim yapan devlet**"
  3. Devletin toplumsal çıkarları birleştirici, yaratıcı ve aracı rolünü esas alan "**aracı devlet**" kavramlaştırmasını kapsar.
  - "**Karar alan devlet**", devletin unsurlarıyla karar alma yeteneği arasındaki otorite ilişkilerinin toplum içindeki görünümünü ifade eden bir kavramlaştırmadır. Karar alma yeteneği, aslında devletin politik yeteneğidir ve kendini en açık şekilde anayasal düzende ve kurumların organizasyonunda gösterir. Karar almayla ilgili devlet mekanizmalarındaki yapısal birlik ne kadar fazlaysa, toplum yararına karar almada etkinlik o kadar fazla olacaktır. Buradaki mantık, esasen birliği güçlü olan devletin karar almada hızlı hareket edeceği anlayışına dayanır. Öte yandan, birliği güçlü devlet, rakip karar odaklarını bertaraf edici bir özelliğe sahiptir, diye düşünülür. Aksi takdirde, yani karar almada devletin unsurları arasında bir birliğin olmaması durumunda, alternatif karar alma odaklarının güç kazanmasına paralel olarak bir kriz söz, konusu olabilecektir. Dolayısıyla, devletin unsurları ile karar alma yeteneği arasındaki otorite ilişkisi toplum tarafından ne kadar çok birleşmiş olarak algılanıyorsa, bu kararlara uymak da o kadar sorunsuz olacaktır.
  - "**Üretim yapan devlet**" kavramlaştırması, devletin alanı, işlevleri, hacmi, faaliyetleri ve bütün bunların ne şekilde organize olduğu üzerinde yoğunlaşır. Bu kavramlaştırma açısından önemli olan, devletin toplumsal mal ve hizmet üretirken ulaşabileceği üst sınırın ne olduğuna bakmaktır. Bu bağlamda, örneğin serbest pazar taraftarı liberaller, devletin toplumsal mal ve hizmet üretiminin genişlemesinin aslında devletin topluma sinsice tecavüzü olduğunu ileri sürerler. Komuta ekonomisi taraftarlarına göre, toplumsal mal ve hizmetleri üretmede devlet en üst sınıra ulaşmalı, hatta toplumu tamamen yönlendirmelidir. Devletin varabileceği en üst sınıra genişlemesi onun "güçlü" olmasını kaçınılmazdır. Bu tipler, karar alma yeteneği olmayan "şişirilmiş" devletler şeklinde nitelenir. Kendisi "küçük" olup karar alma yeteneği büyük devletler de vardır.
  - "**Aracı devlet**" kavramlaştırması, devlet-toplum ilişkisini çevreleyen pazarlık ve kontrol ortamını tanımlar. Politik otoriteyle toplumsal çıkarları temsil eden geniş organizasyonlar arasında kontrolün tesis edilme şekline yönelik bir pazarlık aslında her zaman gündemdedir. Bu pazarlık devletin üretim işlevlerinin niteliğini etkileyerek, örneğin sosyal politikaların nasıl uygulanacağına, bunlar için hangi araçların daha uygun olduğuna ve nihai olarak ekonominin nasıl yönetileceğine dair bir tartışmayı davet edebilir. Bu tartışmalar, esasen mevcut devlet-toplum ilişkisinden çıkmasına rağmen, daha sonra devlet-toplum ilişkisini yeniden

şekillendirir; hatta bazen devletin karar alma ve üretim yapma işlevlerini yeniden yaratır. Bu itibarla, devlet bir anlamda kendi işlevlerini çerçeveleyen pazarlık ve kontrol ortamını şekillendirmeye yönelir, ama aynı zamanda işlevleri itibarıyla bu ortamdan etkilenir, kendisi de yeniden şekillenir.

V. DEVLET, KATILIMCI DEMOKRASİ VE GLOBAL SİVİL TOPLUM

- Devlet-sivil toplum ilişkisinin ortaya çıkardığı önemli bir gerçek, devletin kendiliğinden bir meşruiyetinin olamayacağıdır. Toplumun kabulüne veya onayına dayanmayan bir devlet meşru olamaz. Devletin sivil toplumdan onay almasını ne sağlar? Bu sorunun cevabı, Batı toplumlarının tarihsel gelişim sürecinde yatar. Batı'da bütün farklı ve çoğulcu yapısıyla toplumu güvence altına alan hukuk kurallarına riayet ettiği süreçte devletin meşru addedildiği söylenir. Batı'nın bu bağlamda verdiği ders, hukuka riayete duyarlı bir devlet için, her şeyden önce, temel hak ve özgürlükler bakımından "devlet" çıkarlarının ön planda olamayacağıdır. Soyut bir "toplum çıkarı" da söz konusu değildir. Bunun yerine devletle toplum arasında köprü niteliği gören çeşitli örgütlerde temsil edilen her topluluğun birbirinden farklı somut çıkarları vardır. Çoğulcu bir yapı içinde çıkarların birbirine önceliği, demokrasinin mantığına aykırı olduğundan, bunların eşit olduğunun telakki edilmesi gerekir. Topluluklar arasında fiilî bir çıkar çatışması vardır ve bunun sonunda bir topluluğun çıkarı "üstün" konuma girebilir. Hukuk sisteminin işlevi de tam bu noktada belirir: Bu "üstünlüğü" geçici kılacak, diğer topluluk çıkarlarına aynı şansı tanıyacak yolları açmak, bu yollarda ilerlemeyi onlar için güvence altına almak. Toplulukların örgütlenmesi, nihaî olarak toplumsal örgütlenme ne kadar çok güvence altına alınmışsa, farklılıkları potansiyel olarak eşitleme o kadar hayata geçirilmiş demektir. Çünkü demokrasi, "haklara sahip olma hakkının tanındığı yerde vardır."
- Özetle, bir formül şeklinde belirtirsek: Haklara sahip olma hakkı katılmayla elde edilir. Katılmanın herkese açık olması hukukun güvencesini gerektirir. Hukuk güvencesinin varlığı devleti toplum karşısında duyarlı kılar ve onun meşruluğunu pekiştirir. Meşruluğu pekişmiş bir devlet, toplumla yatay bir ilişki içinde olur. Yurttaşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak katılmaları ve bunun toplumun tüm sektörlerinde oldukça yüksek bir adem-i merkezîyetçi şekilde gerçekleşmesi ancak böyle mümkün olur. Hakların uluslararası niteliği daha önce değindiğimiz ulus-devletin bu doğrultuda maruz kaldığı dönüşüm zorunluluğu, hem demokrasinin hem de sivil toplumun çerçevesini ister istemez genişletmektedir. Nitekim gerek demokrasinin gerek sivil toplumun önüne eklenen "global" sıfat, söylediklerimizi doğrular.
- Global düzeyde demokratik yapılanma zorunluluğunu **Held**, "kozmpolit demokratik otonomi modeli" olarak adlandırır. Bu model, farklı ulusların ve o uluslar içindeki farklı toplum kesimlerinin koşullarına ve iç ilişkilerine uyarlanmış, o ilişkilerden ortaya çıkan bir demokratik birlikte yönetim anlayışı ve eylemidir. Globalleşmenin farklılığı/heterojenliği meşrulaştırması kendiliğinden demokratikleşmeye yol açan bir durum değildir. Tersine, farklılığı ayrıcalık (imtiyaz) mertebesine çıkararak kimlik ve değerlerini diğer toplumsal kesimlere empoze etme eğilimi, despotizmi yaratma olasılığını her zaman içerebilir. Global demokrasi bunu önlemenin politik çerçevesini oluşturur. Kendine uygun fırsatı yaratma ve sınırlama dâhilinde, diğerlerinin haklarını yadsımadan, kendi hayat koşullarını belirleme özgürlüğü ve eşit olan bireylerin eşit hak ve yükümlülükler ifa edebilme durumu bu merkez etrafında oluşur.
- "**Demokratik otonomi modeli**" ancak sivil toplumun global bir boyut kazanmasıyla işlerlik kazanabilir. "Global Sivil Toplum", adem-i merkezîleşmiş, yerel aktörlerin hayâlî bir mekânın sınırlarını aşarak meydana getirdikleri bilgi ve eylem ağlarının öz bilinçli bir inşasıdır. Bu çerçevede, "global sivil toplum" ulus-devletlerin varlığını sürdürmesine olanak tanımakla beraber, onların egemenlik haklarının üstünlüğünü reddeder. "Global Sivil Toplum" zaten ulusaşırı devletlerin global düzeyde gösterdikleri faaliyet ve etkileşimlerden vücut bulduğu için, ulusal egemenlik haklarının yarattığı ihlalleri ve/ya sahip olduğu yetersizlikleri dile getirme ve takip etme ortamıdır. Bu sebeple, "global sivil toplum" devlet-dışı politik, kültürel ve ekonomik eylemlerin bir uzantısı olarak global demokrasiyle çerçevelenir. Nasıl ki bir ulus-devlet içinde demokratik bir devlet ancak demokratik bir sivil toplumu yaratır ve sadece demokratik bir sivil toplum demokratik devleti ayakta tutarsa; aynı şey "global sivil toplum" ve "global demokrasi" ilişkisi için de geçerlidir.
- Buna karşılık, insan hakları, çevre problemleri... gibi hususlar açısından her ne kadar "global sivil toplumu" desteklemek için haklı gerekçeler olmasına rağmen bu kavramın fazla romantik bir hâl alması da önlenmelidir. Ulus-devlet ve ona ait politik kurumlar hâlâ hayatîyetlerini devam ettirdikleri için demokratikleşmenin öncelikle bir iç mesele olarak telakki edilmesi uygun olur. Anti-demokratik eylem ve düzenlemelerin global düzeyde vuku bulabileceğidir. "Global sivil toplum" kendiliğinden demokratikleşmenin bir anlatımı değildir; antidemokratik,

eşitsiz kültürel, politik ve ekonomik bir yüzü de içerebilir. Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'da başlattığı, uluslararası ticarette yeni serbestleştirmelere ilişkin girişimlere, ulusaşırı derneklerin karşı çıkışı "global sivil toplum"un demokrasiye ilişkin pozitif yönü sayılabilir. Şiddet kullanımını meşrulaştırarak ve etik değerleri hiçe sayarak gerçekleştirilen bazı uluslararası hukuk uygulamaları da "global sivil toplum"un negatif yüzünü gösterir.

- Sivil toplumu, **Hegel'e** dayanarak aileyle devlet arasında kalan özgür ve özerk bir alan olarak tanımlamıştık. Aynı doğrultuda, "global sivil toplum"u da ulus-devletle ulusaşırı örgütlenmeler arasındaki özgür ve özerk alan olarak tanımlayabiliriz. Böyle bir alan, pozitif ve negatif 2 yüze sahiptir. Hangi yüzün ön plana geçeceğiyse iç ve dış konjonktürler arasındaki etkileşimce belirlenir.